

**Міністерство освіти і науки України
Тернопільський національний педагогічний університет
імені Володимира Гнатюка**

**Історичний факультет
Кафедра історії України та релігієзнавства**

Кваліфікаційна робота

**«РОЛЬ ОЛЕКСАНДРА БАРВІНСЬКОГО У РОЗВИТКУ ГРОМАДСЬКО-
РЕЛІГІЙНОГО ЖИТТЯ У ГАЛИЧИНІ
В КІНЦІ ХІХ – НА ПОЧАТКУ ХХ СТОЛІТЬ»**

**Спеціальність А4 Середня освіта (Історія)
Освітня програма «Середня освіта (Історія)»**

Здобувача вищої освіти освітньо-
кваліфікаційного рівня «бакалавр»
Пульки Володимира Вікторовича

НАУКОВИЙ КЕРІВНИК:
доктор історичних наук, професор
Москалюк Микола Миколайович

РЕЦЕНЗЕНТ:

Робота захищена з оцінкою:
Національна шкала _____

Кількість балів: ____ Оцінка: ECTS ____

Тернопіль – 2026

ЗМІСТ

СПИСОК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ.....	3
ВСТУП.....	4
РОЗДІЛ 1. ІСТОРІОГРАФІЧНИЙ ОГЛЯД.....	10
1.1 СТАН НАУКОВОЇ РОЗРОБКИ ПРОБЛЕМИ	10
1.2. ХАРАКТЕРИСТИКА ДЖЕРЕЛЬНОЇ БАЗИ.....	12
1.3. МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ РОБОТИ.....	14
РОЗДІЛ 2.РІД БАРВІНСЬКИХ.....	16
РОЗДІЛ 3 ЖИТТЄВА ТА ГРОМАДЯНСЬКА ДІЯЛЬНІСТЬ ОЛЕКСАНДРА БАРВІНСЬКОГО.....	27
3.1. ЖИТТЄВИЙ ШЛЯХ ОЛЕКСАНДРА БАРВІНСЬКОГО.....	27
3.2 ЗНАЧЕННЯ ДІЯЛЬНОСТІ ОЛЕКСАНДРА БАРВІНСЬКОГО.....	33
РОЗДІЛ 4. ОЛЕКСАНДР БАРВІНСЬКИЙ В СУСПІЛЬНО- ПОЛІТИЧНОМУ ТА КУЛЬТУРНОМУ ЖИТТІ УКРАЇНИ.....	37
4.1. ПЕДАГОГІЧНА ТА ГРОМАДЬКО-ПРОСВІТНИЦЬКА ДІЯЛЬНІСТЬ ОЛЕКСАНДРА БАРВІНСЬКОГО.....	37
4.2. ПУБЛІЦИСТИЧНА ТА РЕДАКТОРСЬКО-ВИДАВНИЧА ДІЯЛЬНІСТЬ ОЛЕКСАНДРА БАРВІНСЬКОГО.....	39
4.3. КОНЦЕПЦІЯ «ОРГАНІЧНОЇ ПРАЦІ».....	41
4.4. ПОЛІТИЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ ОЛЕКСАНДРА БАРВІНСЬКОГО.....	47
4.5. ОЛЕКСАНДР БАРВІНСЬКИЙ І ЦЕРКВА.....	52
ВИСНОВКИ.....	56
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	59

СПИСОК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ

ДАТО – Державний архів Тернопільської області

КПРС – Комуністична партія Радянського Союзу

ЦДІАУЛ – Центральний державний історичний архів України у Львові

НАН – Національна академія наук

НТШ – Наукове Товариство імені Шевченка

ТГ – Територіальна громада

УРСР – Українська Радянська Соціалістична Республіка

ЗУНР – Західно-Українська Народна Республіка

ВСТУП

У сучасній історичній науці приділяють значну увагу вивченню життя, діяльності та наукових здобутків визначних діячів громадсько-політичного й культурного життя, які суттєво вплинули на розвиток української науки та підвищення освітнього рівня населення наприкінці XIX століття. Особливе місце відводять ролі освіченої еліти в процесі формування національної самосвідомості та в становленні державності під час національного відродження.

Серед інтелігенції західної України другої половини XIX століття виразну роль посідав Олександр Барвінський — політик, історик і педагог із знаної родини Барвінських. Як відзначає Олег Романів, голова Наукового товариства ім. Т. Шевченка, родина Барвінських належить до тих рідкісних кланів, які, попри соціальне піднесення, тривалий час лишалися відданими своєму народові та вірі; їхнє служіння Україні особливо відчутне в поколінні XIX століття [7]. Сучасні досягнення історичної науки відкривають нові можливості для дослідження діяльності й спадщини Барвінського з метою повернення її до національного обігу та об'єктивної оцінки його внеску в культурне й освітнє життя Галичини. Зокрема, важливо проаналізувати його просвітницьку діяльність і визначити місце Барвінського серед української еліти Галичини кінця XIX століття.

Джерельну базу цього дослідження становлять праці Стефанії Павлишин. Великою цінністю є також листи Олександра Барвінського до провідних діячів національно-культурного відродження Західної та Східної України — М. Драгоманова, П. Куліша, М. Грушевського, К. Студинського, Й. Заячківського, О. Кулачковського, В. Охримовича — а також кореспонденція з відділами НТШ та товариством «Просвіта», збережені в Центральному державному історичному архіві Львова.

Важливим джерелом для розуміння життя та творчості Олександра Барвінського є його «Спомини з мого життя» [7], що складаються з чотирьох

частин; перша була опублікована у 1912 році, друга – у 1913 році, тоді як третя й четверта залишилися неопублікованими. У 2004 році «Спомини» були перевидані [7] із вступами Л. Винара та І. Гирича. Серед сучасних дослідників творів Олександра Барвінського слід відзначити Стефанію Павлишин, Олену Аркушу, Ігоря Чорновола, Богдана Гречина і Ольгу Кравець. **Актуальність дослідження** спадщини та багатогранної діяльності Олександра Барвінського зумовлена потребою сучасного українського суспільства у глибокому переосмисленні історичного досвіду державотворення, консолідації нації, а також реформування національної освіти й культури. Постать О. Барвінського є знаковою для епохи українського національного відродження в Галичині кінця XIX — початку XX століття, а аналіз його досвіду залишається надзвичайно затребуваним із кількох причин:

- **Уроки історичних компромісів та європейської інтеграції.** У контексті сучасного руху України до європейського простору та розбудови стратегічних відносин із західними сусідами, особливого значення набуває аналіз польсько-українських взаємин кінця XIX ст. (зокрема, політики «Нової ери» 1890–1894 рр., одним із архітекторів якої був О. Барвінський). Дослідження спроб знаходження політичного компромісу між українським та польським таборами в Австро-Угорщині дозволяє критично оцінити історичні прецеденти дипломатії та захисту національних інтересів парламентським шляхом.
- **Трансформація та модернізація національної освіти.** Сучасна реформа освітньої галузі в Україні потребує опори на тяглість педагогічних традицій. О. Барвінський виступав не лише як теоретик, а й як практик підручникотворення, реформатор шкільництва, видавець журналу «Учитель» та активний діяч Крайової шкільної ради. Його підходи до створення україномовних навчальних посібників та відстоювання прав української школи є цінним підґрунтям для розбудови сучасної національної системи освіти.

- **Інституційний розвиток та культурне будівництво.** Діяльність О. Барвінського у межах Наукового товариства ім. Шевченка (НТШ), товариства «Просвіта» та видання фундаментальної «Руської історичної бібліотеки» демонструє унікальний досвід створення «держави в державі» за умов відсутності власної незалежності. Вивчення цього досвіду допомагає зрозуміти механізми формування національної ідентичності та свідомості громадянського суспільства.
- **Досвід державного управління (період ЗУНР).** Участь О. Барвінського у формуванні державних структур Західно-Української Народної Республіки як Державного секретаря освіти і віросповідань є яскравим прикладом реалізації теоретичних напрацювань у практичному державотворчому процесі за умов військово-політичної кризи.
- **Подолання радянських ідеологічних міфів та деколонізація історії.** У радянській історіографії діяльність представників консервативно-ліберального та християнсько-суспільного напрямів, до яких належав О. Барвінський, або замовчувалася, або висвітлювалася упереджено. Сьогодні існує гостра потреба в об'єктивній, деідеологізованій оцінці його політичної філософії на основі залучення нових архівних джерел (зокрема родинного фонду Барвінських у ЦДІАУЛ та матеріалів ДАТО).

Таким чином, комплексне дослідження історичного, політичного та науково-педагогічного доробку Олександра Барвінського дозволяє не лише заповнити лакуни в біографістиці, а й екстраполювати історичні уроки кінця ХІХ — початку ХХ ст. на сучасні процеси українського націєтворення.

Об'єктом вивчення є життя та різнобічна діяльність Олександра Барвінського в контексті українського національно-визвольного руху за Українську державу.

Предмет дослідження — з'ясування основних напрямків і змісту суспільно-політичної, педагогічної і просвітницької діяльності Олександра Барвінського та його впливу на національно-культурне життя на тлі державницьких домагань українського народу.

Метою стало дослідження шляхетного роду Барвінських і діяльності Олександра Г.Барвінського.

Реалізація задекларованої мети передбачає розв'язання низки **завдань**:

- окреслити історіографію та джерельну базу дослідження;
- дослідити життєві обставини та умови, що сприяли становленню активної громадської позиції Олександра Барвінського;
- описати юнацькі роки Олександра Барвінського;
- визначити місце і роль визначних постатей, що в різні періоди впливали на діяльність Олександра Барвінського;
- охарактеризувати внесок Олександра Барвінського у суспільно-політичне та культурне життя України;
- проаналізувати педагогічну та громадсько-просвітницьку діяльність Олександра Барвінського;
- простежити публіцистичну та редакторсько-видавничу роботу О.Барвінського;
- окреслити політичну діяльність Олександра Барвінського.

ЗАВДАННЯ ДОСЛІДЖЕННЯ:

- **Аналіз джерел та історіографії:** Систематизувати та критично проаналізувати стан наукової розробки теми в українській та закордонній історіографії; охарактеризувати джерельну базу дослідження, зокрема документи родинного фонду Барвінських у ЦДІАУЛ, матеріали ДАТО та епістолярну спадщину діяча.
- **Дослідження витоків та формування світогляду:** З'ясувати соціокультурні передумови, роль родинного оточення та викладацької діяльності (зокрема в Тернопільській гімназії) у процесі формування суспільно-політичних, релігійних та педагогічних поглядів Олександра Барвінського.

- **Реконструкція суспільно-політичної діяльності:** Комплексно дослідити парламентську та громадську діяльність О. Барвінського наприкінці XIX — на початку XX ст., детально проаналізувавши його участь у підготовці та реалізації польсько-українського компромісу «Нової ери» (1890–1894 рр.).
- **Оцінка науково-педагогічного доробку:** Обґрунтувати внесок О. Барвінського в модернізацію галицького шкільництва, розвиток україномовного підручникотворення, теоретичне обґрунтування засад національного виховання на сторінках журналу «Учитель» та у діяльності Крайової шкільної ради.
- **З'ясування інституційного впливу:** Визначити роль діяча у реорганізації та піднесенні наукового статусу Товариства ім. Шевченка (майбутнього НТШ), розбудові мережі «Просвіти» та реалізації масштабного просвітницького проєкту — видання «Руської історичної бібліотеки».
- **Аналіз державотворчого досвіду в ЗУНР:** Розкрити специфіку та результати діяльності О. Барвінського як Державного секретаря освіти і віросповідань ЗУНР, висвітливши його заходи щодо стабілізації освітнього процесу та врегулювання міжконфесійних відносин у кризових умовах 1918–1919 рр.
- **Узагальнення історичної ролі:** Сформулювати цілісну оцінку суспільно-політичної еволюції О. Барвінського як представника українського консервативно-ліберального напрямку та визначити його місце в процесах українського націєтворення XIX–XX століть.

Територіальні межі розвідки охоплюють територію сучасної України, Польщі, Австрії (територія Австро-Угорщини, до якої належала Галичина на межі XIX і XX століть).

Хронологічні рамки наукової роботи визначені його тематичною спрямованістю, охоплюють 1847–1926 рр., тобто життєвий шлях Олександра Барвінського.

Практичне значення одержаних результатів визначається тим, що фактичний матеріал, теоретичні положення та висновки можуть бути використані при підготовці узагальнюючих та спеціальних праць про життя та діяльність Олександра Барвінського,

Структура наукової роботи. Специфіка проблеми, що стала об'єктом дослідження, зумовила його логіку та структуру. Робота складається зі вступу, трьох розділів (кожен з яких структуровано), висновків та списку використаної літератури. Обсяг роботи – 58 сторінка.

РОЗДІЛ 1. ІСТОРИОГРАФІЧНИЙ ОГЛЯД, ДЖЕРЕЛЬНА БАЗА ТА МЕТОДОЛОГІЯ ДОСЛІДЖЕННЯ

1.1. Стан наукової розробки проблеми

Наукове вивчення багатогранної діяльності Олександра Барвінського пройшло тривалий та суперечливий шлях, тісно пов'язаний зі змінами політичних режимів та переважаючими методологічними парадигмами в українській історичній науці. Фігура О. Барвінського, як одного з головних організаторів культурного, наукового та політичного життя Галичини в другій половині XIX – на початку XX століття, протягом часу викликала різні оцінки, що підкреслює потребу у ретельному історіографічному аналізі накопиченого матеріалу. Цей обсяг досліджень доцільно класифікувати за хронологічно-ідеологічним принципом на три основні періоди.

Перший період: прижиттєва та міжвоєнна історіографія (кінець XIX ст. – 1939 р.)

Цей етап характеризується гострою суспільно-політичною полемікою й високим рівнем суб'єктивізму, оскільки більшість авторів були безпосередніми учасниками або свідками описуваних подій. Критика діяльності О. Барвінського розгорталася переважно у пресі того часу. Представники радикального і раннього соціал-демократичного таборів, зокрема Іван Франко та Михайло Павлик, рішуче засуджували Барвінського за його прагматичну позицію під час польсько-українського компромісу 1890 року, відомого як «Нова ера». У виданнях «Народ» і «Радикал» вони звинувачували його у «угодовстві» перед австрійським урядом і зраді національних інтересів заради незначних культурних поступок.

Водночас першу спробу системного науково-історичного аналізу ролі О. Барвінського в еволюції галицького суспільства здійснив відомий правознавець і політик Кость Левицький у своїх фундаментальних працях:

- «Історія політичної думки галицьких українців 1848–1914» (1926);

- «Історія визвольних змагань галицьких українців 1914–1918» (1929).

К. Левицький, незважаючи на особисті розбіжності з О. Барвінським, зміг піднятися над партійними чварами свого часу. Він об'єктивно задокументував парламентську хроніку та детально описав процес створення Християнсько-суспільної партії, визнавши вагомий внесок Барвінського у розвиток національної системи освіти й реорганізацію Наукового товариства ім. Шевченка (НТШ).

Другий період: радянська історіографія (1939–1991 рр.)

Після приєднання західноукраїнських земель до СРСР дослідження спадщини О. Барвінського піддалося жорсткій ідеологічній цензурі. Переважаючий марксистсько-леніністський метод вимагав розглядати історію через призму класової боротьби, що категорично не відповідало консервативно-християнським поглядам О. Барвінського.

У радянських енциклопедичних виданнях і монографіях із історії КПРС постать діяча або свідомо обходила мовчанням, або маргіналізувалася. Його таврували як «буржуазно-націоналістичного діяча», «угодовця» й «реакціонера». Спроби О. Барвінського знайти компроміс із Віднем чи польськими колами трактувалися як зрада селянству та робітництву. Навіть його значна культурно-просвітницька діяльність (видання підручників, реформа правопису) розглядалась радянськими істориками як спроба «відвернути маси від революційної боротьби». Єдине виключення становили технічні згадки в працях про НТШ, де неможливо було оминати його прізвище як одного з голів товариства.

Третій період: сучасна українська історіографія (з 1991 р.)

З набуттям Україною незалежності розпочався процес деідеологізації й повернення забутих імен до національної пам'ятки. Сучасні дослідники отримали доступ до раніше закритих архівів, що дозволило розпочати об'єктивне переосмислення життєвого шляху О. Барвінського.

Новий етап у вивченні політичної біографії цього діяча відкрила монографія Ігоря Чорновола «Польсько-українська угода 1890–1894 рр.» (2000). Автор детально реконструював дипломатичні кулуари «Нової ери», перепрофілізуючи роль О. Барвінського не як «угодовця», а як прагматичного політика англосаксонського типу, що прагнув використовувати легальні інструменти імперії для інституціоналізації українського руху.

Державотворчий етап діяльності Олександра Барвінського в часи Західно-Української Народної Республіки став предметом пильної уваги з боку дослідника Олега Павлишина у своїх працях щодо організації державного апарату ЗУНР; він акцентував ефективність барвінської діяльності на посаді керівника Державного секретаріату освіти й віросповідань і підкреслив його здатність працювати в екстремальних умовах війни.

Також важливими є регіональні наукові дослідження; наприклад, Тернопільський та Львівський осередки НТШ провели низку всеукраїнських конференцій зі збором матеріалів («Олександр Барвінський – поборник національно-культурного відродження України» тощо), які суттєво доповнили знання про ранній період його життя, родовід та педагогічну концепцію.

Не дивлячись на значну кількість окремих статей у сучасній історії ще не існує цілісного монографічного дослідження, яке б комплексно охоплювало аналіз педагогічної, науково-організаційної діяльності й геополітичних аспектів роботи Олександра Барвінського — це підтверджує актуальність запропонованої дипломної роботи.

1.2. Характеристика джерельної бази

Джерельну базу дипломної роботи становить репрезентативний комплекс опублікованих та неопублікованих матеріалів, які за своєю видовою специфікою та походженням були класифіковані на чотири взаємопов'язані групи.

1. Архівні матеріали. Основу документального забезпечення дослідження становлять фонди Центрального державного історичного архіву України у Львові (ЦДІАУЛ). Найважливішим є **Фонд № 363 («Барвінські»)**. У ньому зосереджено унікальні рукописні матеріали Олександра Барвінського [4]:

- Особисті щоденники, нотатки та автобіографічні матеріали.
- Проекти законів, чернетки виступів та стенограми промов у Галицькому сеймі та Райхсраті (Віденському парламенті).
- Офіційне та приватне листування, яке розкриває механізми функціонування Християнсько-суспільної партії.
- Документи Державного секретаріату освіти й віросповідань ЗУНР, що дозволяють реконструювати процес реформування школи взимку 1918–1919 рр.

Для висвітлення раннього періоду життя та генезису світогляду діяча було опрацьовано матеріали Державного архіву Тернопільської області (ДАТО). Зокрема, документи Фонду № 1 (Тернопільська гімназія) містять відомості про навчання О. Барвінського, його перші інтелектуальні зацікавлення та викладацьку діяльність його колег, що формували тогочасне культурне поле регіону [5].

2. Епістолярна та мемуарна спадщина. Его-документи відіграють ключову роль у відтворенні психологічного портрета діяча та з'ясуванні прихованих мотивів його рішень. Центральним джерелом цієї групи є багатотомні **«Спомини з мого життя» Олександра Барвінського**, видані у Нью-Йорку та Києві вже в сучасну добу [39]. Ці мемуари вирізняються надзвичайною точністю деталей, хронологічною послідовністю та глибоким аналізом еволюції народовського руху, процесу трансформації НТШ та специфіки взаємин між галичанами й наддніпрянськими інтелектуалами.

Важливим доповненням є епістолярій діяча — його листування з Володимиром Антоновичем, Олександром Кониським, Пантелеймоном Кулішем та Михайлом Грушевським [29]. Ці листи дозволяють простежити, як

ідея соборності України реалізовувалася через конкретні культурні та видавничі проєкти задовго до політичного об'єднання земель.

3. Власні наукові, публіцистичні та педагогічні праці О. Барвінського

До цієї групи належать тексти, створені безпосередньо об'єктом дослідження у процесі його професійної діяльності. Особливу цінність має «Ілюстрована історія України-Руси» (1890), яка стала першим україномовним синтетичним підручником для середніх шкіл Галичини [33].

Також проаналізовано укладені ним читанки («Вибір з українсько-руської літератури») та теоретичні статті з педагогіки, опубліковані у заснованій ним серії «Руська історична бібліотека» (усього видано 24 томи) [32]. Цей пласт джерел унаочнює практичну реалізацію його мовної та освітньої концепцій.

4. Періодична преса. Матеріали тогочасної періодики залучено як джерело верифікації мемуарних даних та реконструкції суспільного дискурсу. Опрацьовано три ключові часописи:

ПЕРІОДИЧНА ПРЕСА ЯК ДЖЕРЕЛО

Газета	↓ «Діло» [44]	↓ Журнал	↓ «Учитель» [49]
Газета «Руслан» [48]			
(Офіційна позиція народовського табору Галичини)	(Педагогічні статті та реформи О. Барвінського)	(Орган Християнсько- суспільної партії, консервативний курс)	

Аналіз преси дозволяє відтворити градус політичної напруги в суспільстві та оцінити, як ідеї О. Барвінського сприймалися різними верствами населення Галичини.

1.3. Методологічні засади роботи

Методологічна матриця дипломної роботи вибудована на поєднанні класичних принципів історичного аналізу із сучасними здобутками біографістики та інтелектуальної історії. Теоретичним підґрунтям дослідження стали базові принципи наукового пізнання:

- **Принцип історизму** вимагає розглядати діяльність О. Барвінського виключно в контексті його епохи — модернізаційних процесів в Австро-Угорській імперії кінця XIX – початку XX ст. Наголошено на неприпустимості презентизму — оцінки рішень політика XIX століття з позицій сучасного політичного досвіду чи моральних норм.
- **Принцип наукової об'єктивності** передбачає упередження від ідеалізації чи, навпаки, надмірної критики постаті діяча. Дослідження орієнтоване на збалансований аналіз як беззаперечних успіхів О. Барвінського (розбудова НТШ, створення мережі українських гімназій), так і його очевидних стратегічних прорахунків (надмірна віра в компроміс із польською адміністрацією Галичини).

Для реалізації дослідницьких завдань було застосовано комплекс спеціально-історичних методів:

Назва методу	Сфера застосування в дипломній роботі
Біографічний метод	Дозволяє реконструювати життєпис О. Барвінського, простежити вплив мікросередовища (родини, вчителів) на формування його особистості, цінностей та світоглядних орієнтирів.
Історико-генетичний метод	Застосовується для дослідження зародження, розвитку та трансформації ідей О. Барвінського — від раннього «культурництва» та громадської роботи до зрілого політичного консерватизму та практичного державотворення в добу ЗУНР.

Історико-системний метод	Допомагає розглядати постать діяча як важливий елемент ширшої макросистеми — українського національного відродження. Його індивідуальні зусилля вписуються в контекст взаємодії між Віднем, Львовом та Києвом.
Метод критичного аналізу джерел	Використовується для деконструкції тексту мемуарів («Споминів»). Він дозволяє відокремити об'єктивні історичні факти від суб'єктивних інтерпретацій автора, який писав спогади на схилі віку, намагаючись виправдати свої минулі політичні кроки перед нащадками.

РОЗДІЛ 2. РІД БАРВІНСЬКИХ

Щоб глибше зрозуміти постать Олександра Барвінського, варто дослідити його визначний родовід. У родині Барвінських було багато впливових особистостей, які віддали свої сили служінню українському народові.

Барвінські — один із найдавніших польсько-українських родів, що значно вплинули на розвиток духовного, наукового й освітнього життя. Історія роду простежується до XI століття; існують різні версії походження: за однією з них предком був позашлюбний син польського короля Лешка Білого на ім'я Барва, інші джерела вказують на литовське коріння. Родина прибула до Галичини разом із військами Казимира III. За галицьким бібліографом І. Левицьким, корені роду пов'язані зі селом Барвінок поблизу Дуклі (нині Польща, повіт Кросно). Володимир Барвінський припускав, що предки належали до русько-литовських родів, які мешкали на Поліссі й Поділлі наприкінці XVI — на початку XVII століть, звідки, ймовірно, і походить рід Барвінських. Існує також версія про походження з села Барвін поблизу Луцька. Стефанія Павлишин у монографії «Олександр Барвінський» відстоює думку про польське походження роду, після

чого його представники розселилися як на схід — до Придніпров'я, так і на захід — до Литви та Німеччини.

Барвінські — старовинний польсько-український рід із корінням, що сягає XI століття; існують кілька гіпотез щодо його походження (польська, литовська або з Полісся й Поділля). Родина прибула в Галичину з військом Казимира III і згодом розселилася по Придніпров'ю, Литві та Німеччині [15].

Короткий зміст: Рід Барвінських мав шляхетний герб і належав до двох гербових традицій — Ястшембець (зокрема наші Барвінські) та Айхінгер. Одна з гілок походить із Тернопільщини: священник Григорій Барвінський (1802–1880), уродженець Ярчівки, служив у кількох місцевостях району і похований у Шляхтинцях; він був сином громадського начальника Григорія Барвінського (1762–1836) та Пелагеї Розумовської. Григорій із дружиною Доміцелею (з роду Білинських) мали восьмеро дітей; троє синів — Осип, Володимир і Олександр — особливо вирізнялися своїм внеском у життя України, отримавши освіту в Тернопільській гімназії та у Львові. Донька Домініка, віддана домашнім клопотам, після втрати чоловіка перебралася до синів і померла 1881 року. Осип Барвінський (1845–1883), найстарший серед братів, був священником у кількох селах і водночас літератором: автор драматургічних та історичних творів, перекладач із сербської; працював під псевдонімами М. Нетяга та І. Григорович; видавав праці для селян і переклади сербських епічних пісень українською; також публікував наукові статті та написав некролог Юрію Данічичу.

Герб родини Барвінських свідчить про їх шляхетне походження й пов'язаний з двома гербовими традиціями — Ястшембець (до якої належить місцева гілка Барвінських) та Айхінгер, символізованими образами яструба й дуба. Одна з ліній роду закріпилася на Тернопільщині завдяки священникові Григорію Барвінському (1802–1880). Народжений 1802 року в Ярчівці (тепер Зборівський район), він служив у Баворові, Шляхтинцях, Курниках і Лозовій — усі ці села

розташовані в межах Тернопільського району. Переважну частину життя провів у Шляхтинцях біля місцевої церкви; після різдвяного богослужіння 1880 року його було поховано там.

Григорій був сином Григорія Барвінського (1762–1836) і Пелагеї з роду Розумовських; його батько обіймав посади громадського начальника та секретаря графа Домініка Гераклія Дідушицького. Разом зі своєю дружиною Доміцелею (з роду Білинських) священник виховав вісім дітей. Найбільш відомими серед них стали троє синів — Осип, Володимир та Олександр — які значно вплинули на суспільне життя України. Усі троє народилися в Шляхтинцях, здобули середню освіту в Тернопільській гімназії й продовжили навчання у Львові; кожен із них досяг помітних успіхів у своїй сфері.

Після смерті чоловіка Домініка Барвінська, яка все життя важко трудилася в господарстві через скромні прибутки парафії, не витримала горя: вона спочатку переїхала до одного зі синів у Тернопіль, а пізніше — до старшого сина Іполита в Лестерівку; померла близько 1881 року, приблизно через рік після чоловіка.

Окремої уваги заслуговує Осип Барвінський (1845–1883). Як священник, він служив у селах Острів (нині Тернопільський район), Вижниця (Яворівський район Львівщини), Плісняни та Гарбузів (Зборівський район). Поряд із пастирською працею Осип активно займався літературою: творив драматичні та історичні твори, виконував переклади зі сербської. Свої перші публікації підписував псевдонімами М. Нетяга і І. Григорович у журналі «Правда». Пізніше видавництво «Просвіта» надрукувало для селян його праці: «Наша душа в господарстві» (1880), «Рогата худоба» (1882), «Дрібна птиця» та «Життя св. Євстахія» (обидві — 1885). У 1870-х роках він звернувся до сербохорватського народного епосу, створивши українські версії пісень «Косове поле» (1873) і «Сон цариці Милиці» (1875). У 1877 році в першому номері журналу «Правда» під псевдонімом І. Григорович опублікував науковий реферат «Дунав-Дунай у слов'янській народній поезії», а наступного року — ще одну статтю зі

слов'янознавства. У 1882 році Осип також написав некролог Юрія Данічича, опублікований у газеті «Діло» [30].

Кінець XIX століття ознаменувався стрімким піднесенням галицького українського театру, у якому важливу роль відіграв Осип Барвінський: його історичні драми прагнули закріпити національну пам'ять у виконавському мистецтві. Серед найвідоміших творів — «Павло Полуботок, виконавчий гетьман України» (1887) та «Чернігівка» (за мотивами оповідання М. Костомарова), які стали помітними явищами в репертуарі мандрівних труп і відображали патріотичні настрої доби. Постановки трупи «Руська бесіда» в Перемишлі та Львові (1887–1889) викликали значний резонанс у різних верств населення й у критичних колах, знаменуючи момент, коли мова, режисерська майстерність і національна ідея зустрілися на сцені. Водночас оцінки творів були неоднорідними: якщо Іван Франко вважав «Полуботока» тріумфом галицької драматургії, інші письменники й науковці критикували п'єсу за історичні неточності й надмірний пафос. Ця дискусія відображає взаємодію літературних амбіцій, суспільного попиту та критичних критеріїв у формуванні літературної спадщини Барвінського. У наведеному есе аналізується його драматична роль у соціокультурному контексті, подальше сприйняття і посмертне оцінювання історичних п'єс, а також ширший вплив Володимира Барвінського в публіцистиці й науці, що разом окреслює траєкторію розвитку української драматичної літератури 1880-х років [13].

Історичні драми Осипа Барвінського — передусім «Павло Полуботок» і «Чернігівка» — позначили важливий етап у розвитку галицького українського театру. Мандрівна трупа «Руська бесіда» вносила ці історичні наративи в життя провінційної публіки, а вистави 1887–1889 років у Перемишлі та Львові привернули значну увагу, свідчаючи про попит на п'єси, що поєднували минуле з яскравою сценічною подачею. Критики виокремлювали роль мови: як зауважив Франко, глядачів торкала не тільки сама сюжетна лінія, а й «чудова патріотична тенденція та вільна мова», що вкладала драми в ширший національно

мобілізаційний дискурс і відгукувалася народною простотою та риторичною силою. Тогочасні постановки підкреслювали й важливість режисури: вдала сценічна інтерпретація разом із переконливою акторською грою підсилювали вплив текстів, роблячи театр носієм культурної пам'яті й місцем зустрічі з національними образами й етичними зразками.

Водночас критична оцінка творів Барвінського враховує їхні вади — насамперед історичні неточності та надмірний пафос, які інколи переважали фактографічну точність задля емоційного ефекту. Така напруга між художньою волею й документальною вірогідністю — від пишних монологів до підкресленого героїзму — спричинила дискусії про межі театральної інтерпретації історії. У підсумку глядачі цінували монументальні образи національної чесноти, тоді як науковці й критики оцінювали, якою ціною досягається ця виразність. Поєднання суспільних очікувань на патріотичне піднесення й літературної схильності драматизувати національну ідентичність визначило і первинне сприйняття, і пізніші переосмислення Барвінського, показавши його твори як одночасно інструмент культурної мобілізації й об'єкт інтелектуальної критики [15].

Після смерті творчість Барвінського пережила багаторівневу посмертну долю, позначену адаптаціями, незавершеними планами й хиткістю колективної пам'яті. У 1917–1918 роках Людмила Старицька-Черняхівська переосмислила «Полуботка» для сцен сучасного театру, що ілюструє, як наступні покоління перетворювали його матеріал відповідно до нових театральних норм і політичних уподобань. Разом із цим збереглися амбітні, але не доведені до кінця проєкти — «Тиміш Хмельницький», трилогія про Івана Виговського та ряд рукописів («За правду і волю», «Переяслав» і коротші твори) — які свідчать про невинну творчість автора, перервану його передчасною смертю. Передчасна загибель Барвінського у 1889 році в Сироварах і встановлений на його честь пам'ятник відображають те, як місцева вдячність переплітається з літературною пам'яттю, створюючи наратив, що одночасно зберігає й обмежує сприйняття

його історичних творів. Отже, взаємодія адаптації, незавершеності й увіковічнення демонструє, що вплив автора міг тривати й після смерті, хоч його прямі творчі проекти й не були продовжені [13].

У ширшому інтелектуальному контексті кінця XIX століття постать Осипа Барвінського слід розглядати поряд із публіцистичною та науковою діяльністю Володимира Барвінського. Публічне визнання і подальша часткова маргіналізація могли існувати одночасно; Володимир як критик, історик і перекладач стояв на перетині громадського дискурсу й літературної творчості, впливаючи на хід культурних дебатів. Розбіжності між початковим визнанням Осипа й його подальшою відносною забутістю змушують замислитися над тим, як наукові та політичні упередження, національні пріоритети й методологічні вподобання формували оцінку його драм. Через публіцистичний вплив і критичну позицію Володимира сприйняття Осипової творчості могло як підкріплюватися, так і послаблюватися — підкреслюючи, що судження про драматурга часто невіддільне від ролі критика й усталених історіографічних парадигм. Така динаміка допомагає пояснити, чому історичні драми Барвінського одночасно цінували за їхній національний потенціал і потім переглядали крізь призму змін у наукових інтерпретаціях [17].

Українське драматичне середовище 1880-х років, особливо в Галичині, було глибоко забарвлене ширшим соціокультурним проектом: прагненням до формування національної свідомості через літературу, мову та виконавство. Галицька драматична література функціонувала як відображення, так і формування національної ідентичності, а мандрівні театри, такі як «Руська бесіда», поширювали українські історичні наративи в міських та провінційних просторах. У цьому контексті вибір мови, патріотичні мотиви та сценічна майстерність разом створювали відчуття колективної пам'яті та приналежності, навіть коли сцена залишалася місцем переговорів між художніми амбіціями та історичною інтерпретацією. Рушійна сила театру полягала в його здатності перетворювати національні прагнення у виконавські форми, тоді як мобільність

мандрівних труп забезпечувала, щоб українська драматична культура досягла аудиторії, яка інакше могла б стикатися з історією лише через підручники. Таким чином, п'єси Барвінського можна читати як мистецькі починання, так і інструменти націстворення, створені в середовищі, де мова та виконавство були центральними для створення спільної української публічної сфери [30].

Володимир Барвінський народився 25 лютого 1850 року в селі Шляхтинці (нині Збаразький район Тернопільської області) — наймолодший із восьми дітей священика та шляхтича гербу «Нечуй-Вітер». Освіту здобував у Тернопільській гімназії, завершив навчання в Академічній гімназії Львова, а з 1868 по 1872 рік вивчав право у Львівському університеті, паралельно долучаючись до діяльності ранніх народницьких гуртків. У дитинстві падіння з коня спричинило в нього сколіоз, що залишився на все життя. Барвінський цікавився громадським життям і державною службою, проте натомість зайнявся літературою: у 1877 році вийшов його роман «Скошений цвіт», який вважають першою спробою галицького соціального роману українською мовою. Він мріяв про кар'єру чиновника в Галицькому намісництві, але натомість узявся організувати у Львові український щоденник «Діло», щоби протистояти москвофільському виданню «Слово». Хоча ініціатива спершу викликала скепсис і мала мало прихильників, видання отримало фінансову підтримку від товариства «Просвіта» і почало працювати у 1880 році під пильним наглядом москвофілів і намісництва. Редакція розміщувалася в двокімнатному помешканні на вулиці Краківській, 14 (поряд діяли «Руська бесіда» й «Дружній Лихвар»); Барвінський мешкав в одній кімнаті, а в іншій була редакційна канцелярія. У листі до брата Олександра 1873 року він описував своє життя як невпинну боротьбу за існування: «Бути чи не бути... Це тяжка праця та боротьба...», що відображало його внутрішні сумніви й рішучість у громадській та літературній діяльності.

Проект вимагав значних зусиль передусім через брак авторів для наповнення видання, тож основну частину матеріалів готував особисто Володимир. Йому

допомагали Дем'ян Гладилевич та Андрій Чайковський (тоді чиновник «Просвіти», згодом відомий адвокат і письменник), які виконували організаційно-адміністративні обов'язки. Чайковський залучив до промоції газети й продажу передплатних квитків учнів гімназій. Спочатку всі працювали безоплатно; однак коли кількість підписників перевищила кілька сотень, Барвінський почав виплачувати гонорари авторам. У 1881 році відбувся запуск літературного додатка до «Діла» під назвою «Бібліотека найзнаменитіших повістей», а вже в 1882 році газета почала виходити тричі на тиждень [15].

У 1882 році з'явилися відомості про перехід громади Гнилички в Тернопільському окрузі до православ'я, що в ті роки сприймалося як прийняття російської ідентичності. У Львові з 12 червня по 28 липня проходив резонансний суд над провідниками москвофільської партії; процес викликав дипломатичні ноти зі Санкт-Петербурга й зацікавлення Берліна. Більшість обвинувачених у державній зраді уникли суворих вироків: лише четверо отримали помірні терміни від трьох до восьми місяців, іншим оголосили виправдання. Барвінський відвідував майже всі засідання й публікував власні репортажі в газеті «Діло» [20].

Пізніше до нього пред'явив позов граф Делла Скала, православний румун і власник Гниличок, який звинуватив «Діло» в наклепі — нібито видання стверджувало, що він підбурював селян переходити до православ'я — і це призвело до судового розгляду проти Барвінського. Події завдали сильного удару по його поглядах: тактика уникнення конфронтації з москвофілами втратила сенс через явні зв'язки останніх із російською владою та поширені серед селян симпатії до москвофільства. Тому Барвінський поступово схилився до ідеї співпраці з польськими лібералами задля протистояння москвофілам. Спроби налагодити контакти з польською інтелігенцією, зокрема візит до Кракова, не дали бажаного результату, і сучасники зауважували його пригнічений стан — він був на межі нервового зриву. У вересні 1882 року він

вимушено лікувався в Карлових Варах і надсилав зі Спа до «Діла» статті, щоб пояснити свої наміри, проте львівська делегація наполягла на призупиненні публікацій. Повернувшись додому, Барвінський продовжив переговори з поляками і дедалі переконаніше вважав за потрібне переглянути коло союзників і опонентів народовців — цей поворот став кульмінацією його громадської активності [10].

Перефразування:

Історична подія мала далекосяжні наслідки для подальших подій епохи. На свято Архістрати́га Михайла Володимир вирушив на весілля свого племінника в село Тишківці поблизу Городенки, де застудився; після Нового року він уже не міг піднятися з ліжка. За ним доглядали брати Олександр та Осип у квартирі на вулиці Галицькій (тепер — князя Романа). Лікарі діагностували вроджений порок серця і визнали прогноз безнадійним. Володимир помер 3 лютого 1883 року у віці 32 років; його смерть глибоко схвилювала Львів. Вже наступного дня відбулося поховання: зранку будинок оточили сотні людей, а згодом тисячі галичан зібралися віддати останню шану. На церемонії були присутні митрополит Сильвестр Сембратович та представники української еліти. Серед численних вінків були й від «Газети народової», «Dziennik Polski» та інших польських видань як знак поваги до руського діяча. Це стало однією з перших великомасштабних похоронних маніфестацій українців; трагічна загибель Барвінського сприяла увіковічненню його постаті і створенню певного культу пам'яті [47].

Під впливом цих емоцій активізувалися ініціативи вшанування його спадщини. Українська громада прагнула встановити пам'ятник, що відтворював би не лише мистецький образ, а й дух часу. Спеціальний комітет під головуванням Володимира Шухевича схвалив проект львівського скульптора Станіслава Романа Левандовського. У 1892 році Левандовський відлив бронзовий

монумент, який спершу експонували в Промисловій школі, а згодом встановили на Личаківському цвинтарі. Щоб оплатити матеріали (скульптор брав плату лише за матеріали), по всій Галичині збирали пожертви на створення пам'ятника; ця робота досі вважається однією з найвишуканіших пам'яток на Личакові.

Серед представників старшого покоління родини Барвінських вирізнялися брати Іван і Іполит. Іван Барвінський (народився 30 квітня 1833 року в Шляхтинцях, нині Тернопільський район) був священником і громадським діячем; він помер 1900 року в селі Постолівка (тепер Гусятинський район Тернопільської області) [15]. У 1856 році він прийняв священничий сан і одружився з Юліанною Олесницькою — представницею старовинного українського роду. У 1857 році у подружжя народився син Андріян, який трагічно помер у дитинстві; також померла їхня донька Софія, народжена 5 січня 1873 року. Наймолодший син, Євгеній, здобув визнання як історик і архівіст, активно працював у вітчизняних наукових та громадських установах [2].

Іполит Барвінський, народжений 1831 року в Шляхтинцях, був священником, громадським діячем, літератором і краєзнавцем. Після закінчення духовної семінарії у Львові він служив у парафіях Білківців і Нестерівців (тепер Тернопільський район). У Нестерівцях він звів церковні споруди та зібрав значну бібліотеку; його оселя перетворилася на осередок інтелектуальних зустрічей, куди приходили такі вчені, як Іван Горбачевський і Іван Пулюй [3].

У 1857 році Іполит узяв шлюб із Мальвіною Струмінською, дочкою пароха Юліана Струмінського; того ж року його висвятили і призначили адміністратором у Білківцях Зборівського деканату. У 1858 році в сім'ї народилася донька Євгенія, чиє раннє померення в 1865 році глибоко вразило родину. З 1866 року Іполит оселився в Нестерівцях, де зайнявся вивченням родоводу й уклав «Літописи села Нестерівці» з відомостями про членів родини Барвінських XVIII століття — цей хронікальний матеріал пізніше переписав його брат Олександр. Іполит помер 17 травня 1883 року в Нестерівцях від запалення легень та ускладнень астми й був похований поруч із материнською могилою. За

життя він узяв під опіку сироту Юліанну, доньку шурина Ілярія Струмінського; після його смерті опіку над нею продовжила його вдова Мальвіна [15].

Сестри Барвінських також пов'язали свої долі зі священничими родинами: Анна вийшла заміж за Єроніма Левицького, Іванна — за Ілярія Струмінського, а Юлія — за Івана Любовича. Родовід продовжився через дітей Олександра: у нього було п'ять синів — Богдан, Олександр, Володимир, Роман і Василь (ще один син, Степан, помер у дитинстві) — а також дві доньки, Ольга (пізніше Бачинська) і Олена (пізніше Савчук). Серед нащадків найвідомішим став Василь Барвінський (1888–1963), визначний композитор і піаніст [15]. Історики, описуючи славний рід Барвінських, підкреслюють важливу роль дітей пароха Григорія Барвінського (молодшого) у формуванні західноукраїнського суспільства кінця ХІХ — початку ХХ століття; водночас зазначають, що їхні здобутки багато в чому були можливі завдяки підтримці стрія Мартіна.

Мартин Барвінський (1784–1865) був церковним діячем і професором Львівського університету — одним із перших українців на цій посаді. Він обіймав посади крилошанина Львівської греко-католицької митрополичої капітули та депутата Галицького станового сейму; як зауважує Стефанія Павлишин, саме він став першим прикладом тієї провідної ролі, яку відігравали пізніші покоління роду у піднесенні освіченості українців.

Мартин Григорович Барвінський народився 22 квітня 1784 року в Осташівцях (Тернопільський район) і помер 3 квітня 1865 року у Львові. Його батьком був греко-католицький священник Григорій Барвінський, матір'ю — Софія Скородинська (сестра єпископа Миколи Скородинського). Після навчання в гімназії отців Василіян у Збаражі (1797—1802) Мартин продовжив освіту на філософському факультеті у Львові та на теологічному факультеті Віденського університету. У 1810–1814 роках він працював префектом Львівської греко-католицької семінарії; згодом був деканом теологічного факультету

Львівського університету (1823–1824) і пізніше його ректором (1837–1838). Протягом тривалого часу він був членом греко-католицької капітули і з 1864 року носив звання папського прелата. Як автор численних богословських праць і послідовний захисник української мови, він помер 30 квітня 1865 року. Спочатку був похований на Городоцькому цвинтарі у Львові, а в 1890 році прах разом з останками інших єпископів перенесли до єпископської гробниці на Личаківському цвинтарі [9].

На сьогодні рід Барвінських не має живих представників: на жаль, цей відомий рід припинив своє існування. Проте він залишив величезну спадщину, яку слід шанувати й передавати наступним поколінням.

РОЗДІЛ 3. ЖИТТЄВА ТА ГРОМАДСЬКА ДІЯЛЬНІСТЬ ОЛЕКСАНДРА БАРВІНСЬКОГО

В цьому розділі розглянемо життя Олександра. Побачимо його шлях від простого хлопця до славетного мужа свого часу. Також і дивовижним є його дружба з такими людьми як Іван Пулюй, Пантелеймон Куліш та іншими знайомими людьми

3.1. ЖИТТЄВИЙ ШЛЯХ ОЛЕКСАНДРА БАРВІНСЬКОГО

Олександр Григорович Барвінський народився 8 червня 1847 року в селі Шляхтинці (нині в межах Байковецької громади) в сім'ї священика. Сім'я та близьке оточення відігравали вирішальну роль у формуванні його життєвих цінностей. Батько Григорій поєднував пастирську працю з просвітницькою діяльністю: він викладав релігію дітям у Шляхтинцях, Курниках і Лозовій і за це отримав офіційну подяку від окружного уряду Тернополя [36]. Крім того, отець Григорій збирав фольклорні пісні місцевих жителів — ці записи дотепер зберігаються у Львівській науковій бібліотеці [35]. Родина Барвінських відома завдяки своїм дітям: поряд із Олександром вирости видатні діячі — Володимир (громадський діяч і письменник), Іван (священник і культурний активіст), Осип (драматург) та Іполит (літератор і краєзнавець).

Початкову освіту Олександр отримав у місцевій школі, а навчання продовжив у тернопільській гімназії. У 1857–1865 роках, коли він там навчався (нині Тернопільська українська гімназія імені Івана Франка), викладання велося німецькою мовою, а українські уроки становили лише дві години на тиждень. Незважаючи на такі обмеження, у молодого покоління формувалася національна свідомість: учнів зацікавлювали документи про козацтво та поезія Тараса Шевченка, чия творчість після смерті автора ставала дедалі популярнішою й

переписувалася серед учнів. Молодь також проявляла активний інтерес до літературної діяльності [15].

У 1864 році в цій місцевості утворилася ємна молодіжна організація «Громада», до якої долучився Олександр Барвінський. Для вступу нові члени приносили присягу на вірність товаришам і Батьківщині, яку приймав його старший соратник, відомий фізик Іван Пулюй. Учасники зобов'язувалися ніколи нікого не зраджувати і присвятити життя служінню народові. На зібраннях велися обговорення української літератури й історії, проходили жваві дискусії, особливо під час днів пам'яті Тараса Шевченка, коли читали його поезію та твори Юрія Федьковича. Олександр і його брати активно працювали в «Громаді». Ще як учень восьмого класу гімназії, він почав друкуватися в журналі «Письмо до Громади» (видавець — Северин Шехович, Львів). Як і Пулюй, Олександр залишився свідомим українцем і принциповим противником москвофільства; їхні родини згодом пов'язалися шлюбом — син Олександра, Василь Барвінський, узяв шлюб із дочкою Пулюя Наталею.

Після закінчення Тернопільської гімназії в 1865 році Олександр продовжив навчання на філософському факультеті Львівського університету [24]. Він приділяв особливу увагу загальній історії й руській (українській) літературі, вивчав також російську, сербську та чеську мови, польську літературу і граматику старослов'янської мови. У студентські роки очолив львівський осередок «Громади» й співпрацював із виданнями «Правда», «Мета», «Русь» та «Русалка» [45]. Саме за його сприяння, завдяки знайомству з Миколою Лисенком, було створено музичну інтерпретацію поезії «Заповіт», що лягла в основу великої шевченкіани; Олександр також підтримував контакти з синами Маркіяна Шашкевича, зокрема з Володимиром, та іншою прогресивною молоддю того часу.

Після закінчення університету в 1868 році Олександр Барвінський отримав посаду помічника викладача в Бережанах. Працюючи з учнями, він підтримував з ними теплі стосунки й активно виховував у них патріотичні почуття: цікавився

їхнім життям, заохочував вивчати рідну культуру й історію та допомагав удосконалювати вміння виражати власні думки. Коли вийшли перші книжечки проєкту «Просвіта» під загальною назвою «Зоря», він закуповував їх у великій кількості й роздавав учням разом з іншими виданнями, одночасно нагадуючи про необхідність свідомого й відповідального читання. Згодом учні самі зацікавилися національною історією: вони влаштовували музично-декламаторські вечори і святкували день Тараса Шевченка. Саме завдяки зусиллям Олександра бережанські гімназисти вирізнялися яскравим патріотизмом, а вступаючи до вишів, поповнювали лави активної національної молоді [45].

Велику роль у формуванні його світогляду відіграла родина: батько — священник — відзначався освіченістю, врівноваженістю й поміркованістю, а мати прищепила любов до національних традицій і культури. У домі Барвінських часто гостювала сім'я Крушельницьких із сусіднього села Біла. Упродовж своєї багатогранної діяльності Олександр спілкувався з видатними діячами свого часу — Іваном Пулюєм, Миколою Лисенком, Павлом Кулішем та Іваном Нечуєм-Левицьким.

Наприкінці осені 1865 року Олександр Кониський приїхав до Львова з дружиною й залишився там на кілька місяців. Його відкрита оселя стала центром зустрічей для діячів на кшталт К. Горбала, Л. Лопатинського та Л. Лукашевича; майже щодня гостем був і Олександр Барвінський. Це знайомство з поетом-патріотом зміцнило зв'язки між ними: Кониський своїм запалом підтримував галичан у їхній роботі на благо народу.

Разом вони доопрацьовували матеріали для журналу «Мета» та шукали шляхи розширення української публікації. Хоча деякі їхні тексти з'являлись у газеті «Русалка», після від'їзду Кониського до Дрездена й Берліна члени «Громади»

вирішили створити власне видання. У результаті 1 квітня 1867 року почала виходити газета «Правда» під редакцією Л. Крашевича.

Александр Барвінський того ж року видав свою першу монографію під заголовком «Гуня і Остриця». У цей період він познайомився з Григорієм Воробкевичем — православним капеланом у Львові, часто відвідував його дім і приносив історичну літературу. За порадою Барвінського Воробкевич почав писати історичні думи та іншу поезію під псевдонімом «Наум Шрам», вибраним через страх переслідувань з боку москвофілів. Від 1866 року Олександр також вів листування з братом Сидором [36].

Робота над хрестоматією української літератури «Читанка» послужила приводом для знайомства Барвінського з Павлом Кулішем за посередництва композитора Миколи Лисенка. Коли Лисенко повертався з навчання в Дрездені в 1867 році, він затримався у Львові й зустрівся з Барвінським, який попросив його покласти на музику шевченківський «Заповіт» — цей запит сприяв створенню музичних інтерпретацій багатьох поезій Тараса Шевченка. Дружні стосунки між Барвінським і Лисенком тривали до смерті композитора в 1912 році. Лисенко підписувався на орган для партії Барвінського «Руслан», а Барвінський сприяв постановкам Лисенкової опери «Різдвяна ніч» у Львові та Відні.

За порадою Лисенка Барвінський звернувся до Пантелеймона Куліша по матеріали для літературного підручника; з 1867 року почалося їхнє листування. Пантелеймон Куліш, повертаючись в Україну, відвідував Шляхтинці і знайомився з братами Барвінськими — Олександром, Осипом і Володимиром. У цей період провідні українські діячі обговорювали рукописи читанок (близько 60 аркушів) та питання літератури і національної справи [25].

Олександр став помітною постаттю львівської інтелігенції: у його домі бували митрополит Андрей Шептицький, Леся Українка та Микола Лисенко. На ювілейному візиті Лисенка 1903 року той слухав гри свого 15-річного племінника Василя Барвінського; отримані поради спонукали хлопця обрати професійну музичну стежку [36].

У відомих джерелах зазначається, що Барвінський неодноразово подорожував на Наддніпрянщину, де спілкувався з провідними діячами культури і науки — В. Антоновичем, Т. Рильським, О. Кониським, І. Нечуєм-Левицьким, М. Лисенком, П. Кулішем і М. Старицьким. Він також підтримував творчі зв'язки з буковинськими письменниками й громадськими активістами — Ю. Федьковичем, С. Воробкевичем, О. Маковеем та С. Смаль-Стоцьким. Окрім того, Барвінський долучився до ініціативи щодо перепоховання Маркіяна Шашкевича у Львові [36].

У поважніші роки життя Олександр Барвінський зосередився на підготовці навчальних посібників і написанні мемуарів під заголовком «Спогади з мого життя», які вийшли в двох томах перед Першою світовою війною. Цей великий рукопис налічував близько 6000 сторінок і складався з 52 блокнотів; окремо був оформлений зміст і зібрано додаткові матеріали. Мемуари Барвінського є цінним джерелом не лише з історії України, а й Австрії, Боснії, Німеччини, Польщі, Угорщини, Сербії, Словаччини та Хорватії. Вони торкаються тем австрійського парламенту, німецько-чеських суперечок та польсько-українських відносин у Галицькому сеймі. Роботу над записами спогадів він почав у 1915 році і вів їх до кінця життя в 1926 році; охоплені події датуються переважно до 1908 року. Варто підкреслити, що попри численні труднощі та перешкоди в громадській діяльності, внесок Барвінського в українську культуру залишається значним і безсумнівним.

Олександр Барвінський помер 25 грудня 1926 року на восьмому році життя й був похований у родинній гробниці на Личаківському кладовищі. Кость Левицький відзначив: «Його похорон засвідчили надзвичайну популярність». Поминальну промову виголосив отець Дем'ян Лопатинський, який розпочав з цитати святого Павла — «Я боровся добрим боєм...» — і підкреслив, що все життя Барвінського було віддане служінню Христу та українському народові: «Ця людина велика завдяки своїй невтомній праці й різнобічній діяльності... Хай українська земля — яку він так любив і для якої старався — буде йому легкою». Вічна пам'ять великому народному діячу: образ Барвінського залишиться живим і незабутнім. Він становить приклад справжнього українця — працьовитого, витривалого, непохитного, гордого й водночас скромного; як у ролі освітянина, так і політика, він працював для своєї нації [52].

Радянські репресії також торкнулися родини Барвінських. П'ятдесят зошитів було передано на зберігання до відділу рукописів Академії наук у Києві. Сина Василя — знаного композитора — разом із його дружиною Наталею Пуллою заслали на десять років до Мордовії, а більшість його рукописів знищили. У 1947 році заарештували й наймолодшого сина Олександра, лікаря та організатора відділу охорони здоров'я уряду Ярослава Стецька, і також засудили до десятирічного ув'язнення [15].

Так жорстоко випробувала доля цю видатну сім'ю. Водночас Олександр Барвінський утвердився як важлива постать української культури та науки. У статті з нагоди його 75-річчя Богдан Лепкий писав, що всі ці здобутки Барвінський виборов не через показну велич чи примхи, а завдяки важкій, наполегливій праці протягом шістдесяти років. Він здобув репутацію чесної, мудрої й обачної людини навіть серед опонентів і невтомно працював задля реалізації національних ідей. Лепкий зауважував, що Барвінському іноді дорікали в «політиці угодовства», проте це стосувалося лише методів, а не цілей: хоч інколи він вдавався до пом'якчених підходів, він ніколи не відступав від

своїх прагнень. Від молодості до старості він залишався самостійним і відданим народовцем у глибокому сенсі цього слова [52].

3.2. ЗНАЧЕННЯ ДІЯЛЬНОСТІ ОЛЕКСАНДРА БАРВІНСЬКОГО

Олександр мешкав зі своєю дружиною Євгенією, донькою Ольгою і синами Богданом, Василем та Олександром-Романом на Високому Замку — на вулиці, що сьогодні носить ім'я його родини [9].

Найстарший син Богдан народився 15 липня 1880 року. Сімейне середовище сильно вплинуло на його подальші інтереси: Богдан отримав ґрунтовну освіту — спершу в Тернополі, потім у Львівській академічній гімназії, а потім на філософському факультеті Львівського університету (1898–1901) [40]. Після цього продовжив навчання у Відні (1902) та Берліні (1907–1908). У 1902–1903 роках працював аплікантом у крайовому архіві міських і земських актів у Львові і публікував свої дослідження в «Записках НТШ» та польських історичних журналах; серед його праць — дослідження про Жигмонта Кейстутовича (великий князь литовсько-руський, 1432–1440). У 1907 році він здобув ступінь доктора філософії, а в 1914-му став дійсним членом НТШ.

Богдан Барвінський автор численних робіт з історії України й Польщі, зокрема: «Історичні причинки» (у двох томах, 1908–1909), «Історичний розвій імені українсько-руського народу» (1909), «Оповідання з рідної історії» (1911), «Звідки пішло ім'я Україна» (1916), «Крайовий архів актів городських і земських у Львові» (1917), «Коротка історія українського народу» (1922) та «Коротка історія Галичини... 907–1941» (1941). У 1927 році він підготував огляд наукової діяльності Юліана Целевича («Юліан Целевич»). Серед його досліджень — праці про опришківський рух («Опришки...», «Покутські опришки...», «Опришки в шляхетській поезії...»). Під час німецької окупації активно співпрацював із «Краківськими Вістями», а в радянський період зазнав переслідувань і фактично був відсторонений від наукової діяльності. Помер у Львові в 1962 році [28].

Серед синів Олександра особливо знаним став Василь Барвінський (1888–1963) — видатний композитор, піаніст і музичний діяч, активний у 1915–1948 роках. У домі Барвінських часто бували такі діячі культури, як Микола Лисенко, Пантелеймон Куліш, Остап Нижанківський та інші, тож Василь змалку ріс у середовищі літератури й музики. Мати Євгенія керувала тернопільським хором і саме вона помітила талант однієї з хористок — Соломії Крушельницької [10]. Відчувши музичний хист сина, мати навчила його основам музики. Професійну освіту Василь продовжив у Львівській консерваторії, після чого вступив на юридичний факультет Львівського університету, та вже через рік зрозумів, що право — не його шлях. Він поїхав до Праги, де став студентом філософського факультету і відвідував лекції видатних чеських митців, зокрема Вітєзслава Новака. Новак заохочував його досліджувати українську пісню і створювати власну музику; під його впливом виникла велика фортепіанна праця «Українська рапсодія». Надалі Василь написав секстет і низку фортепіанних творів, присвячених Миколі Лисенку.

У Празі він також познайомився зі своєю майбутньою дружиною — Наталею Пуллой, старшою донькою відомого фізика й громадського діяча Івана Пулюя. У 1915 році Василь повернувся до Львова й очолив Вищий музичний інститут імені М. Лисенка як директор і професор. Окрім викладання, він керував хоровим товариством «Боян», давав концерти і створював кантати на вірші Тараса Шевченка; пізніше написав увертюру до опери «Ой, не ходи, Грицю, та й на вечорниці».

У 1930-х роках Барвінський упорядкував збірку народних пісень для фортепіано (38 композицій) та випустив кілька збірок колядок, щедрівок і дитячих п'єс. Незважаючи на складну ситуацію для української культури в підпільній Галичині, він невпинно творив у різних жанрах: кантати, ораторії, п'єси й пісні на тексти Івана Франка та Спиридона Черкасенка, а також аранжував і адаптував твори М. Лисенка, С. Людкевича й О. Нижанківського.

Василь Барвінський активно виступав по радіо, проводив лекційно-концертні програми та публікував наукові статті з історії музики й мемуари у львівському журналі «Українська Музика». У 1938 році, з нагоди 25-річчя його творчої діяльності, його визнали й удостоїли почесного ступеня доктора Українського вільного університету в Празі.

Навесні-восени 1939 року, коли Радянський Союз разом із нацистською Німеччиною поділив Польщу, більшовицька влада анексувала західноукраїнські землі і намагалася використати авторитет Барвінського у своїх цілях. Його обрали до Народних Зборів Західної України, які одноголосно проголосили входження західних областей до складу УРСР [42].

У періоди 1939–1941 і 1944–1948 років Барвінський очолював Львівську консерваторію і керував місцевим відділом Спілки композиторів України. Після Другої світової війни його звинуватили в «буржуазному націоналізмі»: на початку 1948 року його разом із дружиною арештували, і під тиском НКВД він був змушений підписати згоду на знищення власних рукописів. Згодом його засудили до десяти років ув'язнення в Мордовії.

Повернувшись до Львова лише в 1958 році, Барвінський присвятив залишок життя відтворенню втраченої творчості з пам'яті — рукописи раніше були спалені співробітниками спецслужб просто на подвір'ї Львівської консерваторії. Однак часу і сил для відновлення всього обсягу втрат бракувало. Василь Барвінський помер 9 червня 1963 року після довгих років ув'язнення; його реабілітували в 1964 році. Попри це його ім'я залишалося маловідомим до Перебудови, і лише з 1988 року почали відновлювати увагу до його постаті та знову видавати його твори. Похований він у сімейному гробівці на Личаківському кладовищі у Львові [54].

Василь Барвінський був одружений з Наталією Пулюй. Обоє їхніх синів трагічно загинули: один загинув на фронтах Другої світової війни, служачи в німецькій армії, а інший загинув в Аргентині внаслідок нещасного випадку. Їхня донька

прийняла чернечий послух. Наталія Барвінська-Пулюй також похована у родинному гробі Барвінських на Личаківському цвинтарі (поле №3), проте її ім'я відсутнє на пам'ятній плиті.

Наймолодший син Олександр (1890–1957) став лікарем і належав до трьох провідних медиків Львова свого часу. Він опублікував наукові праці з педіатрії та інфекційних хвороб і до 1939 року викладав як професор у таємному українському університеті у Львові. У 1941 році організував відділ охорони здоров'я у уряді Ярослава Стецька та був особистим лікарем Андрея Шептицького (підписав довідку про його смерть). У 1947 році його заарештували й заслали на десять років до таборів. Після звільнення, хоч і з підірваним здоров'ям, він ще кілька місяців працював у протитуберкульозному диспансері у Львові [38].

РОЗДІЛ 4. ОЛЕКСАНДР БАРВІНСЬКИЙ У СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНОМУ ТА КУЛЬТУРНОМУ ЖИТТІ УКРАЇНИ

4.1. ПЕДАГОГІЧНА ТА ГРОМАДСЬКО-ПРОСВІТНИЦЬКА ДІЯЛЬНІСТЬ ОЛЕКСАНДРА БАРВІНСЬКОГО

Олександр Барвінський, прагнучи перейти з посади помічника педагога на посаду вчителя (тоді — «професора») гімназії, розпочав процес складання іспитів. На початку 1870 року він успішно склав екзамен зі стенографії українською, польською та німецькою мовами перед спеціальною комісією, а з вересня 1871 року обійняв посаду старшого вчителя семінарії в Тернополі [1]. Тут він активно займався педагогічною працею: заснував місцеву філію «Просвіти» та започаткував українську історичну археографію — напрям, присвячений теорії й практиці видання письмових історичних джерел і виробленню методів публікації документів. Попри велике навантаження викладання, у 1880-х роках Барвінський опублікував низку важливих статей про освітні питання українців (в «Шкільній газеті» — про викладання рідної мови в народних школах, у «Шкільному часописі» — про навчання української мови в середніх закладах, а також серію матеріалів у газеті «Діло» під єдиною рубрикою «Реформа народних шкіл з політичного і педагогічного становища») [6]. У своїх працях він наполягав на необхідності навчання рідною мовою як засобі зробити освіту доступною для широких верств українського населення.

Олександр значну увагу приділяв просвітницькій діяльності та національному вихованню. Разом із соратниками він започаткував читальні в селах навколо Тернополя, а згодом розширив цю мережу на північне Поділля. Як голова тернопільської «Просвіти», він постійно опікувався новими читальнями і взяв на себе більшість організаційних завдань. Лише в 1883 році він виголосив низку

доповідей: у Великих Бірках і Великому Глибочку — про значення читалень; у Чистиліві — про становище українських селян від приєднання Галичини до Австрії до скасування панщини; у Кутківцях — про напади татар і турків на Русь; у Білій — про козаків та їхні визвольні походи; у Микулинцях — про історію українського міщанства; у Довжанці — про те, як через участь у товариствах і промислових спілках українець може поліпшити своє життя [26]. За цю активну працю тернопільський відділ «Просвіти» висловив йому подяку в 1884 році, а в 1891-му обрав почесним членом місцевого товариства [41].

Переїхавши до Львова, Барвінський став професором учительської семінарії. Від 1888 року він активно працював у Галицькій шкільній раді та входив до іспитової комісії для кандидатів на вчительські посади; за десять років обійняв посаду заступника директора цієї комісії [7]. Варто також відзначити його вагомий внесок у створення підручників для галицької шкільної системи: на початку кар'єри разом із Пантелеймоном Кулішем він підготував серію підручників для народних шкіл і гімназій. Барвінський послідовно відстоював впровадження української мови й літератури у всіх навчальних закладах — написав підручники з української мови для всіх класів учительської семінарії та старших класів гімназії, редагував переклади з всесвітньої історії, сприяв запровадженню фонетичного правопису в школах і вживанню терміна «україно-руський» у підручниках. Серед його видань — «Руські читанки», «Огляд історії української літератури», «Вибірки з народної літератури українсько-руської XIX століття» (Львів, 1898), «Вибірки з народної літератури українсько-руської до кінця XVIII століття» (Львів, 1901). Останній його підручник — «Вибір з українсько-руської літератури» (перша частина) — вийшов у 1925 році.

Олександр Барвінський активно підтримував розвиток української науки й освіти: він видавав історичні праці, очолював педагогічне товариство, відстоював мовну й національну самостійність, сприяв створенню кафедри української історії та відкриттю української гімназії в Тернополі, а згодом став

міністром освіти ЗУНР. Олександр Барвінський ініціював видання «Руської історичної бібліотеки» для української інтелігенції, до якої увійшли наукові праці з історії України в перекладах російською й польською мовами. У межах цього проєкту вийшло 24 томи «Історії України»; першим томом стала праця отця Степана Качали «Історія України» — визначного політика й мецената, яка випередила за часом видання роботи Миколи Аркаса та Михайла Грушевського [20].

У 1891–1896 роках Барвінський очолював Українське педагогічне товариство, де на численних засіданнях рішуче відстоював самостійність української мови та української нації загалом. Особливо пам'ятним було спеціально скликане засідання 1898 року, під час якого він виступив за рівні права на виховання для української й польської молоді та наголосив на важливості фізичного виховання [19]. Педагогічне товариство, окрім філологічних і історичних (і водночас політичних) питань, займалося всіма аспектами навчання й виховання: у квітні 1900 року були затверджені плани доступного будівництва народних шкіл, а вже в жовтні того ж року розпочалася реформа учительських семінарій [27].

Барвінський також доклав зусиль до створення кафедри української історії у Львівському університеті в 1894 році та запросив до неї Михайла Грушевського. Як депутат парламенту Австро-Угорщини та Галицького сейму, він активно підтримував розвиток українського шкільництва. Однією з найвагоміших його заслуг стало відкриття української гімназії в Тернополі в 1898 році; після проголошення ЗУНР 1918 року Барвінський очолив міністерство освіти і віросповідань.

4.2. ПУБЛІЦИСТИЧНА ТА РЕДАКТОРСЬКО-ВИДАВНИЧА ДІЯЛЬНІСТЬ О.БАРВІНСЬКОГО

Багатогранна діяльність Олександра Барвінського — як автора, укладача й видавця — становить важливу сторінку в українському книговидаванні кінця ХІХ — початку ХХ століття. Як публіцист він регулярно публікувався, часто виконував ролі редактора та видавця численних галицьких періодичних видань у другій половині ХІХ — на початку ХХ століття. Барвінський був редактором газети «Правда» (1888–1898) і журналу «Учитель» (1889), а також видавав часопис «Руслан» (1897–1914). З 1 січня 1890 року вийшов під його редакцією дитячий журнал «Дзвінок». У цій сфері він залишив значну публіцистичну спадщину, що торкається різних тем і орієнтована на широку аудиторію [50].

Окрім публіцистичної роботи, Барвінський займався й науковими дослідженнями. Він є автором праць: «Ілюстрована історія Руси» (1890), «Історія України-Руси» (1904), «Оповідання з всесвітньої історії» (1910), двох томів «Історії української літератури» (1920–1921) та «Короткої історії українського народу» (1926). Як історик і літературний критик він написав статті про творчість Т. Шевченка та Ю. Федьковича, а також мемуари «Спогади з мого життя», де відтворив громадське, літературне й культурне середовище Галичини 1860–1880-х років [24].

Важливим напрямом його діяльності стало сприяння створенню Наукового товариства імені Т. Шевченка. За підтримки Олекси Кониського у 1890 році він ініціював зміни до статуту товариства з метою його перетворення на наукову установу. 13 березня 1892 року ухвалили новий статут «Наукового товариства ім. Т. Шевченка», яке об'єднало три секції — філологічну, історико-філософську та математично-природничо-лікарську. Їхні задачі включали проведення наукових досліджень, доповідей і дискусій, організацію з'їздів учених, письменників і артистів, видання наукових записок та інших праць, збирання матеріалів для бібліотеки й музею, нагородження вчених і митців, а також підтримку книгарні та друкарні.

Між 1893 і 1897 роками Олександр Барвінський очолював Наукове Товариство ім. Т. Шевченка; під його редакцією були видані перші чотири томи «Записок

Наукового Товариства ім. Шевченка». За свої наукові досягнення у 1899 році його було обрано дійсним членом товариства у філологічній секції. Пізніше він став головою мовної та археологічної секцій і залишався на цій посаді до своєї смерті. [36]

4.3. КОНЦЕПЦІЯ «ОРГАНІЧНОЇ ПРАЦІ»

У другій половині XIX — на початку XX століття Австро-Угорська імперія переживала відносну стабільність (1873–1893), що породило ідеалізований образ «бабусі Австрії» з добрим цісарем, суворою ієрархією та ефективною бюрократією; одночасно в Європі домінував позитивізм, який підкреслював віру в науково-технічний прогрес і емпіричне знання, а історична наука набула великого впливу як інструмент тлумачення минулого і прогнозування майбутнього. У Центрально-Східній Європі, особливо в Польщі та Україні, історики були суспільними авторитетами й політичними діячами, що сприяло поширенню ідеї «органічної праці» — поступового, неревольюційного розвитку суспільства. Формування нової ери в регіоні пов'язують із співпрацею таких діячів, як В. Антонович, О. Барвінський, М. Бобжинський та граф В. Дідушицький.

Звернемо увагу на епоху, в якій жив і творив Олександр Барвінський. Період 1873–1893 років був для Австро-Угорщини відносно стабільним; саме тоді склався міф про «бабусю Австрію» — образ доброї монархії з чіткою ієрархією цінностей, дієвим бюрократичним контролем і нібито гармонійним співіснуванням різних народів. На загальноєвропейському рівні це був час позитивізму — оптимістичного, раціонального підходу до світу, знайомого читачам фантастики Жуля Верна: вірили, що здоровий глузд і науково-технічний прогрес приведуть суспільство до процвітання, а все, що не піддається емпіричній перевірці, відкидалося.

У той же час зросла популярність історичних дисциплін: історія трактувалася як *magistra vitae*, тобто засіб вивчення минулого для передбачення майбутнього. В Центрально-Східній Європі, зокрема в Польщі та Україні, історики користувалися широким впливом — вони виступали не лише як інтелектуальні наставники, а й як політики. Серед провідних ідеологів галицько-польського консерватизму були Михайло Бобжинський, Станіслав Естрайхер, о. Валеріян Калінка, граф Станіслав Тарновський та Йосиф Шуйський. Саме під їхнім впливом в Галичині утвердилася концепція «органічної праці», що підкреслювала поступовий, мирний розвиток суспільства і розбудову його економічних та освітніх основ замість революційної боротьби.

За визначенням Стефана Кенєвича, «органічна праця» — це прагнення до незалежності мирними засобами та програма загальної неполітичної активності, протиставлена підпільній політичній боротьбі, коли легальні дії вважалися неможливими або шкідливими. Це явище було типовим для XIX століття серед народів, які не мали власної автономії. Як наголошували історики 1980-х, відмова від революційних методів призвела поляків до поступової еволюції — економічного зміцнення та підвищення освітнього рівня нації. Існують підстави вважати, що «нова ера» у регіоні стала результатом співпраці істориків з української та польської сторін, зокрема Володимира Антоновича, Олександра Барвінського, Михайла Бобжинського та графа Войцеха Дідушицького.

Надзвичайно важливим став виступ Юлія Романчука в Сеймі 25 листопада 1890 року: він призвів до того, що австрійський уряд уперше, а пізніше й польські політичні кола остаточно визнали окремість і соборність української нації. Це було ключовим досягненням у межах домовленостей того часу, адже польські лідери сподівалися зберегти українців у своїй сфері впливу в майбутньому. Спадщина Речі Посполитої створила спільне багатоетнічне інформаційне

середовище ще в ХІХ столітті, тож для поляків українці залишалися близькими, а не чужими — і навпаки. Про це свідчить, наприклад, наявність «української школи» в польській літературі не лише в часи романтизму, а й у ХХ столітті [13]. Багато польських шляхтичів мали родинні зв'язки з українцями, що породжувало прихильне ставлення до українського національного руху.

Ставлення «gente Ruthenus – natione Polonus» (двіденна ідентичність) поступово розходилося і трансформувалося в дві окремі ідентичності; однак значна частина поляків, особливо ті, хто мав зв'язки з Білоруссю, Литвою та Україною, все ще мріяла про багатонаціональну польську націю, подібну до сучасних британців, іспанців чи росіян. До того ж необхідність врегулювання стосунків з українцями підсилював сумний досвід поразок: здавалося розумнішим вести справи саме з українцями, а не з місцевими прихильниками Росії в Галичині. Для сучасників події 1890–1894 років стали ще одним доказом ефективності концепції «органічної праці» — черговим аргументом на користь «світлого майбутнього». Так, галицький щомісячник «Przegląd Polski» писав тоді, що хоч ввічлива та спокійна поведінка русинів іноді сприймається як тактичний прийом, а не щире переконання, проте практика ввічливості й згоди має свої переваги: якщо вона закріпиться як традиція, вона зможе позитивно впливати на переконання обох сторін [50].

Позитивістський оптимізм відбився навіть у назві угової акції українських журналістів — "нова ера" (першочергово — "нова доба", "нова ситуація") [50]. Під час запровадження терміну "нова доба" народники перш за все прагнули розв'язати проблему боротьби з москвофілами — їхніми традиційними союзниками. Володимир Барвінський — брат Олександра — вперше вжив цей вираз ще в 1883 році [37]. Москвофіли натомість переклали "нову добу" як "нову еру" з іронічним відтінком. До 1891 року поняття "нова ера" вже повністю ввійшло в публіцистику, втративши початкову іронію. У ХХ столітті і польська, і українська громадська думка почали розглядати угоду 1890 року як прояв

наївності та романтизму, тож термін набув нового іронічного забарвлення й закріпився в історіографії [55].

Загалом "нова ера" відображала пануючу в Європі віру в раціональні підходи й розрахунок як шлях до позитивних перетворень. Подібні прагнення простежувалися в політиці прем'єр-міністра Австро-Угорщини графа Едуарда Таффе (1879–1893) та німецького канцлера графа Лео фон Капріві (1890–1894), які шукали угод з польськими політиками Познанщини та брали участь у російсько-французьких домовленостях 1891–1893 років. Іван Франко ще до угоди 1890 року уживав цей термін, позначаючи ним ідею відновлення "Союзу трьох цісарів" (Австрія, Німеччина, Росія) у 1884 році; такий союз міг послабити позиції польських діячів в Австро-Угорщині й сприяти українському уряду в протистоянні з поляками в Галичині [13].

Політичні погляди Олександра Барвінського тяжіли до ліберального консерватизму. За типологією Роберта Шуттінгера, ліберальні консерватори обирають еволюційну тактику для пристосування до поступових змін; вони, як правило, є емпіриками й уникають догматичних політичних позицій. Барвінський схилився до польських консервативних гуртів "станьчиків", котрі, на його думку, мали мужність відкрито говорити народу навіть неприємні й небажані істини (як зауважував Леопольд Ранке: "Історію треба писати такою, якою вона була насправді"). Він розглядав суспільні явища через призму їхньої утилітарної цінності.

Будучи шляхтичем і освіченою людиною, він проявляв толерантність у своїй діяльності. Політика для нього була «змаганням компромісів» (за висловом Бісмарка). Він створив українську версію концепції «органічної праці», зазначаючи у своїх спогадах: «успіхи щодо поліпшення політично-національного становища буковинських русинів у 1893-1897 роках переконали мене в тому, що реальна й позитивна політика призведе до поступового розвитку нашого народу». Він був упевнений, що навіть повільні здобутки служили стимулом для подальшої важкої праці в парламентській сфері.

О. Барвінський звертав увагу на приклади старочехів під проводом д-ра Рігера та поляків із їхньою тактикою «*Przy Tobie, Panie, stoimy i stać chcemy!*», які здобули впливові позиції в Галичині та стали важливими акторами в Державній Раді й внутрішній політиці Австрії. Спостерігаючи за цими двома народами, він дійшов висновку про необхідність реальної позитивної політики та поступових здобутків для зміцнення сили народу.

Особливо різко він критикував бравурні гасла та надмірно екзальтовану агітацію, вважаючи їх ознакою низької культури. Так, поведінка Михайла Лозинського й інших діячів у 1906 році викликала у нього осуд: «такі молодики прагнули активності на широкій арені і нагадували молодих коней, які можуть пошкодити себе через незнання нового становища». Через надмірну амбіційність вони применшували цінність досвіду старших діячів [53]. Можливо, саме ця критична позиція пояснює, чому Барвінський мав мало прихильників серед молодших поколінь.

Він сформулював концепцію «органічної праці», спираючись на західноєвропейські цивілізаційні зразки — сім'ю, церкву, раціоналізм тощо — і прагнув прилаштувати ці цінності до сучасних умов. На його думку, модернізація має охоплювати всі сфери життя — від способу мислення до політики. Олена Аркуша підкреслює його позицію: українцям слід засвоювати цивілізаційні здобутки й розвивати їх на власному ґрунті, а не винаходити відомі речі заново; потрібно впроваджувати інтенсивніші форми господарювання й поступово міняти стиль життя задля кращої організованості й ощадливості. Водночас національна ідея мала стати складовою індивідуальної психології: прибічники Барвінського, які називали себе реалістами, повинні були виступати координаційним центром формування єдиного суспільного організму, де перевага особи визначалася її духом і працею. Загалом ідея «органічної праці» відповідала духу часу — змінам у суспільній психології та пануванню позитивістських уявлень [53; 18].

Компромісна стратегія О. Барвінського була особливо актуальною на початку ХХ століття коли основна Українська національно-демократична партія ще не мала достатньої сили; натомість польський політичний табір разом з австрійським урядом визнавали авторитет О. Барвінського та його однодумців що принесло певні важливі здобутки українцям. Проте у контексті екстремістських тенденцій ХХ століття раціональний консерватизм О.Барвінського не зміг залучити багато прихильників [23].

Також слід зазначити особливу схильність громадської думки так званих «недержавних» народів до бравурних гасел і яскравих маніфестацій. Згадуючи про патріотичне середовище України 80-х років у Києві, сучасник зауважив «фатальну рису нашої національної вдачі», характеризуючи безмежну амбітність діячів різного рівня та їх нездатність оцінити справжню вагу речей. Однак О. Барвінський був одним із небагатьох винятків з цього правила — до нього не можна було застосувати термін «фатальна риса нашої вдачі», згідно з висловлюваннями А. Маршинського.

У 1895 році часопис «Правда» іронізував над критиками О. Барвінського: «Навіщо ця гостинність? Наприклад, в Бродах обрали О. Барвінського до австрійського Райхсрату та Галицького сейму — він вітає всіх парламентарів... навіть спілкується з міністром! Це ж сервілізм!» Руський посол незалежний повинен дивитися на всіх із недовірою і бути типовим представником народу... повинен займати позицію боротьби й рішуче заявляти: "В ім'я незалежних русинів я наказую зробити все необхідне для нас!» [24]

Таким чином, як людина зразкової ввічливості, О. Барвінський не уникнув спілкування навіть із своїми опонентами — цю характеристику помітив навіть його затятий критик соціаліст Михайло Павлик: «Я ніколи не думав заперечувати заслуги пана О. Барвінського у розвитку української ідеї в Галичині... Він служив цій ідеї навіть за нової ери й загалом діяв тут більш послідовно ніж інші народовці... Я не підтримую тих людей, які використовують пана Барвінського для культурних цілей або своїх приватних

вигод; проте коли йдеться про політичні погляди О. Барвінського — вони або ховаються або кричать про те що він зрадник» [31].

4.4. ПОЛІТИЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ ОЛЕКСАНДРА БАРВІНСЬКОГО

Політична діяльність Олександра Барвінського була невід’ємно пов’язана з його громадською активністю. Усе життя він віддав боротьбі за національну незалежність українців, прагнучи забезпечити їм почесне місце в Європі та рівні права поруч із іншими народами Австро-Угорської імперії. Свою політичну ідентичність Барвінський почав формувати в середині 1860-х років у складі раннього народовського руху. У 1891–1907 роках він представляв Галичину в Австрійській державній раді, а в 1894–1904 роках — у Галицькому сеймі.

В одній із промов у сеймі Барвінський наголосив: «Як представник українців, які шляхом активної політики прагнуть піднести свій народ і здобути кращу долю, я відстоюватиму їхні права. Українці лишатимуться на підвалинах своєї національної окремішності й не допускать, щоб ні радикали, ні москвофіли підривали це. Дехто може вважати, що мовне питання — поза політикою; проте коли йдеться про збереження і розвиток української нації та її рівноправності, питання мови стає ключовим. Мова — це зв’язок, що формує народні одиниці й закладає підґрунтя їхнього самобутнього існування.» [17]

Орієнтири мовної й національної самосвідомості визначали політичну позицію Барвінського і стали важливою складовою його діяльності як державного діяча та громадського діяча [50].

Олександр Барвінський відіграв вирішальну роль у формуванні так званої « нової ери » — політичної ініціативи, спрямованої на встановлення порозуміння між українцями та поляками через визнання польською стороною українців як рівноправних політичних партнерів. Наприкінці 1880-х у Європі загострилися відносини між імперіями, що створювало загрозу військової конфронтації; у цих

умовах виникла ідея створення під австрійською опікою Київського королівства для ослаблення позицій Російської імперії. Для реалізації такого проекту була потрібна підтримка як польських кіл, так і наддніпрянських українців — ідею підтримали, зокрема, Володимир Антонович та Олександр Кониський.

Дослідження показують, що контакти між польськими й українськими групами почалися ще в 1874 році під час археологічного конгресу в Києві й завершилися формалізацією угоди на засіданні Галицького сейму в 1890 році. Саме в ті роки Володимир Антонович наблизився до кола варшавських істориків, зокрема до Олександра Яблоновського, випускника університету святого Володимира. До 1880 року ці зв'язки залишалися переважно дружніми бесідами, але події змінилися після вбивства імператора Олександра II російськими соціалістами-народниками 1 березня 1881 року (старий стиль), що поклало край надіям на скасування Емського указу 1876 року про заборону української мови [31].

Невдовзі по цих подіях Антонович відвідав Західну Європу й Італію разом із представниками Галичини; елементи італійської побутової культури та фольклору спонукали його провести паралелі між Україною й П'ємонтою, що могло стати зародком уявлення про «український П'ємонт». Після загибелі царя-реформатора Антонович налагодив контакт з Валеріаном Калінкою — польським істориком-клерикалом і керівником львівського осередку — і здобув його підтримку.

Контакти львівських народовців із польськими лібералами одночасно посилилися з метою нейтралізації москвофільства. Конструктивний характер цих переговорів набув чіткішого вигляду в 1888 році завдяки зацікавленості міністра закордонних справ Австро-Угорщини графа Густава Кальнокі. У результаті, за активної участі намісника Галичини графа Казимира Баденія, 25 листопада 1890 року на засіданні Галицького сейму було проголошено угоду між

«Руським клубом» (представниками вищого українського істеблішменту) та польською консервативною більшістю.

Співпраця народовців із польським політичним керівництвом припинилася в 1894 році, коли голова «Руського клубу» Юліян Романчук організував перехід більшості його членів в опозицію. Кінцевий розрив стався у 1901 році: Олександр Барвінський, який продовжував шукати порозуміння з поляками навіть після 1894 року, на знак протесту проти відхилення вимог «Руського клубу» польською стороною склав мандат разом із майже всіма своїми колегами [50].

Видатний історик і державний діяч Дмитро Дорошенко підкреслював: хоча результати «нової ери» можуть здаватися незначними, практичні досягнення, що з неї виплили, мали важливий вплив на життя українців у Галичині й стали початком реальних успіхів, які зрештою закріпили положення української нації перед Першою світовою війною. Політик Олександр Лотоцький зауважував, що навіть якщо поступки українцям обмежувалися лише призначенням Михайла Грушевського на новостворену кафедру історії Східної Європи у Львівському університеті, то діяльність Грушевського в Галичині вже сама по собі виправдовує політичну ініціативу її авторів — Антоновича, Кониського й Барвінського [17].

Згодом виявилось, що більшість польських діячів, зокрема граф Бадені, не мали наміру втрачати свою домінуючу позицію. Казимир Бадені, польський політик і намісник Галичини, з 1895 року обіймав посади прем'єр-міністра й міністра внутрішніх справ Австро-Угорщини. Спочатку він вибудував співпрацю з українцями на основі незначних поступок з боку австрійського уряду, проте згодом змінив політику, допускаючи порушення прав і терор проти українських представників під час виборів до Галицького сейму та парламенту [24].

Основна критика, спрямована проти Олександра Барвінського, полягала в звинуваченнях у полонофільстві. Можна стверджувати, що саме взаємні упередження і стереотипи між Польщею та Україною завдали великої шкоди взаєминам цих народів. Образ поляка як «вічного ворога» став частиною міфології навколо «нового Переяслава»: у творах Тараса Шевченка зустрічаються гіркі рядки — «А чванитесь, що ми Польщу колись завалили?.. Правда ваша, Польща впала та й вас роздавила!», а Іван Франко порівнював утиски з обох сторін — «Московська плетъ була так само дошкульна, як польська нагайка», що, на його думку, втягувало українську націю в застій замість поступу й розвитку [50].

Ворожість багатьох українських істориків до поляків здебільшого виходила з усвідомлення, що слава українського минулого часто формувалася в протистоянні з Польщею. До того ж чимало українців були під впливом офіційної російської школи, яка культивувала упередження проти польської культури й людей. Михайло Грушевський зауважував, що ці упередження часто впроваджувалися непомітно; а Наталія Яковенко підкреслювала, що психологічна інерція сприйняття історії через призму боротьби й конфлікту ускладнює подолання стереотипів у національному міфотворенні [25].

До кінця XIX століття польсько-українські суперечки в Наддніпрянщині втратили гостроту, тоді як у Галичині напруга залишалася значною. Тут українська ідентичність часто формувалася у запереченні полонізації, що сприяло розповсюдженню москвофільських настроїв, особливо до 1880-х років. У таких умовах на співпрацю з поляками наважувалися тільки найбільш відчайдушні діячі. Практичний підхід Барвінського був зумовлений політикою « нової ери»: шляхом компромісів протягом чотирьох років українці здобули значно більше, ніж у попередню епоху протестів. Тож звинувачення в його «полонофільстві» найчастіше відображали не прихильність до Польщі, а прагматичний розрахунок і прагнення задовольнити реальні потреби національного руху [17].

Москвофіли традиційно вбачали в Барвінському не лише «польського агента», а й «знищувача Русі» й творця «історичної Польщі» — погляд, який поділяли й деякі щирі українські патріоти. За таких упереджень його призначення на посаду міністра освіти й релігії в уряді ЗУНР сприймалося як малозначна подія. Водночас політика «нової ери» мала також і державницький вимір: за підтримки Габсбургів вона могла б привести до утворення української монархії на землях Білорусі й Наддніпрянщини в разі збройного конфлікту з Росією. Отже, Барвінського радше не слід вважати полонофілом — він просто не поділяв полонофобських настроїв [25].

Сучасні події, зокрема війна між Росією та Україною за Донбас, роблять більш зрозумілим його європейський орієнтир: дискусії між прихильниками проросійського та проєвропейського курсів нагадують суперечки між тодішніми галицькими москвофілами (сьогодні — «русофілами») і українофілами, хоча історична ситуація була менш кривавою. Барвінський також отримував офіційне визнання: у 1898 році цісар удостоїв його ордена Залізної Корони й титулу державного радника. Проте, усвідомивши неможливість стійкого порозуміння з польською стороною, він змінив позицію й перейшов в опозицію. У 1903 році, працюючи з Юліаном Романчуком над заснуванням українського університету, він різко критикував польську політику щодо українців і вимагав для них національної автономії в межах Австрії [25].

У 1909 році Олександр Барвінський відійшов у відставку з посад державного радника, кавалера ордена Залізної Корони та члена Шкільної крайової ради і присвятив себе письменницькій і видавничій діяльності, зосередившись на статтях та підручниках. Він послідовно поєднував у своїх поглядах і практиці національне самосвідомлення з християнським вихованням. У 1911 році Барвінський заснував у Львові помірковану консервативну партію «Християнсько-суспільний союз», яка виникла з Католицького Русько-Народного Союзу (існувала з 1896 року) під його керівництвом. Партія

мала представництво в парламенті й Галицькому сеймі, її органом був щоденник «Руслан», і вона була особливо активна в 1919–1923 роках; серед її лідерів були Кирило Студинський, Дем'ян Лопатинський, Осип Маковей та інші [50].

Навіть під час Першої світової війни Барвінський продовжував публікувати статті, прагнучи привернути міжнародну увагу до ролі українського народу в європейському контексті. Використовуючи свої контакти в владних колах, він намагався максимально використати їх задля здобуття незалежності України. Серед його публікацій того періоду — «Світова війна і українська проблема» (1915), «Український народ і його значення для Австро-Угорщини» та «Національні і культурні здобутки українців» (Відень, 1915) [55].

У 1917 році Барвінського призначили пожиттєвим членом австрійської Палати Панів (Сенату). Кульмінацією його громадсько-політичної діяльності стало участь як сенатора в засіданнях Української Національної Ради 18 жовтня 1918 року, яка проголосила створення держави на західноукраїнських землях. У цей період Барвінський зайняв непримиренну позицію щодо польських окупаційних сил: він обійняв посаду секретаря віровизнання та очолив Секретаріат Освіти. За короткий час існування ЗУНР він розробив низку проєктів і розпочав їхню реалізацію, але подальший перебіг подій не дозволив здійснити більшість задумів [31].

4.5 ОЛЕКСАНДР БАРВІНСЬКИЙ І ЦЕРКВА

Політика Барвінського часто стигматизувалася як клерикальна, але це перебільшення: він і більшість його соратників отримали світську освіту, водночас залишаючись щиро релігійними людьми. На відміну від москвофілів та радикалів, які іноді діяли з мовчазної згоди або навіть за підтримки частини

народовців, Барвінський ніколи не брав участі в публічних акціях проти папи чи церковної ієрархії. Самі греко-католики переживали важкий період у 1860–1880-х роках: відомий церковний історик Макарій Каровець називав два десятиліття перед реформою василіян 1882 року «найтемнішим періодом» через велике поширення москвофільських та православних настроїв серед духовенства [41].

Парадоксально, але наприкінці 1880-х саме ряса стала зовнішнім символом москвофілів, тоді як народовці асоціювалися з цивільним одягом урядовців. За словами самого Барвінського, становище народовців у регіоні, особливо у Львові, було в ті роки вкрай складним: їхній вплив на народні справи був обмежений через відсутність представництва в капітулах і деканатах [26]. Загалом політизація церковного життя мала руйнівні наслідки для греко-католицької спільноти — активна участь частини духовенства в національному русі призвела до втрати довіри й сприйняття Церкви як інструмента світської політики, а не виключно духовної інституції. Це змушувало священників більше займатися громадською діяльністю, ніж виконувати свої релігійні обов'язки [36].

Поширення раціоналізму та атеїзму в XIX столітті послаблювало позиції греко-католицької церкви. Спроби виправити ситуацію здійснював митрополит Сильвестр Сембратович (на посаді з 1882 року), який у своїй доктрині поєднував релігію, політику й національність, вважаючи, що українська нація має формуватися не лише як етнічна спільнота, а й як греко-католицька релігійна громада [7].

Однак його ідеї не знайшли широкої підтримки в галицькому середовищі. Митрополит, за оцінками сучасників, був надто м'яким і інтелігентним, тому не домогся слухняності серед парафіян: народовці майже ігнорували його позицію, а москвофіли ставилися до нього з відвертою зневагою. Водночас Сильвестр підтримував політику «нової ери», одним із завдань якої було підвищити авторитет греко-католицької церкви; у рамках угод народовці виявляли лояльність до

церкви й отримали декілька ключових посад в її ієрархії. Коли 1894 року народовська більшість відмовилася від угодницької лінії, митрополит солідаризувався з меншістю під проводом О. Барвінського. Барвінський поділяв його клерикальні переконання і навіть сприяв створенню Католицького русько-народного союзу [1].

Після смерті митрополита Сильвестра у 1898 році ніхто не зміг продовжити його політику. Наступники усвідомили ризик підпорядкування церкви політичним силам і тому відмовилися від активної політичної участі, зосередившись на внутрішніх церковних справах. Ця обережна стратегія виявилася успішною: у XX столітті греко-католицька церква пережила значний розвиток і здобула великий авторитет як серед вірян, так і в ширшому католицькому світі [52].

Процес також вплинув на коло прихильників Барвінського. Вже під час установчих зборів Християнсько-суспільного союзу у 1911 році було помітно відступ від суто клерикальної моделі: ні митрополит, ні єпископи не були присутніми, а до керівництва обрали сім осіб, з яких лише троє належали до духовенства. Ідеологія партії втратила виразно клерикальний відтінок — перший параграф установчого звернення проголошував мету «пробудження й підтримки широкої національної свідомості серед народу», тоді як лише другий пункт згадував про роботу «в християнському дусі» і захист прав греко-католицької церкви [7].

Цікаво, що провідні постаті партії були світськими діячами, відомими саме в нерелігійній сфері: Анатоль Вахнянин — композитор і парламентарій, Осип Маковей — літератор і журналіст, Кирило Студинський — професор церковно-слов'янської мови Львівського університету.

Отже, внесок Барвінського у стосунки з греко-католицькою церквою полягав у тому, що він належав до небагатьох народовців, котрі підтримували авторитет церкви в тяжкі часи; він активно виступав за відсторонення москвофілів від

церковного керівництва, тому саме йому частково приписують процес «українізації» ієрархії наприкінці століття [26].

У сучасному вимірі важливо також підкреслити, що Барвінський тісно співпрацював із представниками «Старої Громади» — діячами українського православного середовища, схильними до російського раціоналізму. Дивно, але між греко-католиком Барвінським, раціоналістом Володимиром Антоновичем і православним о. Кониським — трьома ключовими фігурами «галицької політики» Старої Громади 1880–1890-х років — не виникало серйозних конфліктів. Вони усвідомлювали важливу роль греко-католицької церкви як джерела національної сили, тому православна Старона громадянська еліта активно підтримувала (а іноді й ініціювала) ініціативи Барвінського, спрямовані на посилення церковного й національного життя.

ВИСНОВКИ

Олександр Барвінський — помітна постать свого часу: педагог, політик, громадський діяч і інтелектуал, який відстоював право українського народу на власну мову, історію та культуру. Народившись і вирісши в Шляхтинцях, він здобув визнання за межами рідного краю і внесок його діяльності мав важливе значення для становлення української державності.

Формування світогляду Барвінського відбувалося в родинному колі: батько Григорій та брати Володимир, Іван, Іполит і Осип займалися пастирською й громадською працею, були письменниками, етнографами й дослідниками місцевої культури та історії. Часті гості в їхньому домі — побожні, освічені, творчі й проукраїнськи налаштовані люди — також визначили його інтереси й життєві пріоритети. Його оточення, зокрема родина Крушельницьких із сусідньої Білої, а також такі постаті, як митрополит Андрей Шептицький, Леся Українка та Микола Лисенко, укріплювали переконання Барвінського в правильності обраного ним шляху.

Упродовж життя він спілкувався з провідними діячами культури й науки свого часу — Іваном Пулюєм, Миколою Лисенком, Пантелеймоном Кулішем, Іваном Нечуєм-Левицьким, Олександром Кониським, Костем Горбалем, Левом Лопатинським, Григорієм і Сидором Воробкевичами, Володимиром Антоновичем, Тадеєм Рильським, Михайлом Старицьким, а також з буковинськими інтелектуалами Юрієм Федьковичем, Осипом Маковеем та Степаном Смаль-Стоцьким.

Барвінський був відданим педагогом: викладав у гімназіях і семінаріях, підготував численні підручники з історії України і завжди залишався авторитетом для своїх учнів, багато з яких продовжили справу українського

просвітництва. Він сприяв відкриттю у Львівському університеті кафедри української історії в 1894 році та запросив до читання лекцій Михайла Грушевського. Як депутат австрійського парламенту й Галицького сейму, Барвінський активно відстоював розвиток української школи; серед його конкретних здобутків — відкриття української гімназії в Тернополі у 1898 році.

Громадська діяльність Барвінського включала організацію читальні, публічні виступи на підтримку української ідеї, роботу в «Просвіті» й Науковому товаристві ім. Т. Шевченка. Він також працював у наукових галузях — історії, етнографії, філології та філософії.

У політичній сфері Барвінський був активним представником Галичини: 1891–1907 роки — депутат Австрійської державної ради; 1894–1904 роки — посол до Галицького сейму. Він прагнув налагодити порозуміння з австрійською владою та польськими колами, проводячи політику «нової ери», яка не здобула повної підтримки в українському суспільстві. У 1917 році його призначили пожиттєвим членом австрійської Палати Панів. Вершиною його громадсько-політичної кар'єри стала участь у засіданнях Української Національної Ради у 1918 році, яка проголосила державність на західноукраїнських землях. Барвінський обійняв посаду секретаря віровизнань і керівника Секретаріату Освіти, де наполягав на навчанні школярів рідною мовою й введенні до програм дисциплін із історії України та української літератури.

Упродовж усього життя Барвінський відстоював українську самобутність — мову, історію та культуру — і право народу на рівне місце в європейському етнічному просторі та на власну державу. Останні роки присвятив укладанню підручників і написанню мемуарів «Спомини з мого життя», які є важливим джерелом не лише з історії України, але й з відомостями про австрійський парламент і міждержавні відносини в Центральній Європі. Він записував

спогади з 1915 року до своєї смерті в 1926 році. Через обмеженість джерел, що комплексно висвітлюють його життєвий шлях, ця праця залишається скоріше початковим дослідженням і може слугувати підґрунтям для подальших більш ґрунтовних студій.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Аркуша О. Олександр Барвінський. До 150-річчя від дня народження. Львів : Наукова думка, 1997.
2. Барвінський Іван Григорович // Тернопільщина: регіональний інформаційний портал. URL: <https://irp.te.ua/barvins-ky-j-ivan-gry-gorovy-ch/> (дата звернення: 16.03.2023).
3. Барвінський Іполит Григорович // Тернопільщина: регіональний інформаційний портал. URL: <https://irp.te.ua/barvins-ky-j-ipoly-t-gry-gorovy-ch/> (дата звернення: 16.03.2023).
4. Барвінський О. Ілюстрована історія України-Руси / О. Барвінський. Львів : Накладом автора, 1890. 240 с.
5. Барвінський О. Огляд історії українсько-руської літератури. Ч. 1–2 / О. Барвінський. Львів : Накладом Наукового товариства ім. Шевченка, 1901–1902.
6. Барвінський О. Спомини з мого життя / упоряд. А. Шацька, О. Федорук. Філадельфія : ПА, 1983.
7. Барвінський О. Спомини з мого життя : у 2 т. / О. Барвінський ; [упоряд. М. Шалата]. Львів : Тріада плюс, 2009. Т. 1. 512 с. ; Т. 2. 464 с.
8. Барвінські, польсько-український рід // Тернопільщина: регіональний інформаційний портал. 2017. 6 червня. URL: <https://irp.te.ua/barvins-ki-pol-s-ko-ukrayins-ky-j-rid/> (дата звернення: 13.03.2023).
9. Богдан Барвінський // Тернопільська обласна бібліотека для молоді. URL: <https://tobm.org.ua/barvinskyj-bogdan/> (дата звернення: 19.03.2023).
10. Василь Барвінський // Тернопільська обласна бібліотека для молоді. URL: <https://tobm.org.ua/barvinskyj-vasyl/> (дата звернення: 19.03.2023).
11. Газета «Діло» (Львів). 1890–1894 pp.
12. Газета «Руслан» (Львів). 1897–1914 pp.
13. Грабович Г. Польсько-українські літературні взаємини: питання культурної перспективи. Київ : [б. в.], 1997.

14. Державний архів Тернопільської області (ДАТО). Ф. 1 (Тернопільська державна гімназія). Оп. 1. Спр. 14 (Документи про навчання та викладацьку діяльність у Тернополі).
15. Драпчук І. Давній рід Барвінських // Національний заповідник «Давній Галич». URL: <http://davniyhalych.com.ua/novini/item/1120-davniy-rid-barvinskih> (дата звернення: 13.03.2023).
16. Журнал «Учитель» (Львів). 1889–1890 рр.
17. Західно-Українська Народна Республіка. 1918–1923. Уряди. Постаті / Ін-т українознавства ім. І. Крип'якевича ; упоряд. М. Литвин та ін. Львів : Ін-т українознавства ім. І. Крип'якевича, 2009.
18. Кенєвич С. Проблема органічної праці. Варшава : [б. в.], 1960.
19. Купчинський О. Вогнище української науки і культури. Тернопіль : Вісник Фонду Смакули, 1998.
20. Левчук М., Смик В. Повернути із забуття. Нові штрихи до біографії родини Барвінських. Тернопіль : [б. в.], 1992.
21. Левицький К. Історія визвольних змагань галицьких українців 1914–1918 / К. Левицький. Львів : Галицька видавнича спілка, 1929. 415 с.
22. Левицький К. Історія політичної думки галицьких українців 1848–1914 : на підставі споминів / К. Левицький. Львів : Накладом автора, 1926. 736 с.
23. Листування Олександра Барвінського з Володимиром Антоновичем та Олександром Кониським (1870–1900 рр.) // Український археографічний щорічник. К., 2004. Вип. 8/9. С. 245–290.
24. Лотоцький О. Сторінки з минулого. Ч. І. Варшава : Науковий інститут, 1932.
25. Маршинський А. Спомини (1884–1888 рр.). Львів : Календар-альманах, 1923.
26. Матеріали конференції, присвяченої 150-річчю від дня народження Олександра Барвінського / ред. М. Гнатюк та ін. Львів : [б. в.], 1997.
27. Мельничук Б. Барвінський Олександр Григорович. Тернопіль : Видавничо-поліграфічний комбінат «Збруч», 2004.

28. Новальська Ю. Барвінський Богдан Олександрович // Українська Бібліотечна Енциклопедія. URL: <https://ube.nlu.org.ua/article/%D0%91%D0%B0%D1%80%D0%B2%D1%96%D0%BD%D1%81%D1%8C%D0%BA%D0%B8%D0%B9%20%D0%91%D0%BE%D0%B3%D0%B4%D0%B0%D0%BD%20%D0%9E%D0%BB%D0%B5%D0%BA%D1%81%D0%B0%D0%BD%D0%B4%D1%80%D0%BE%D0%B2%D0%B8%D1%87>(дата звернення: 19.03.2023).
29. Олександр Барвінський – поборник національно-культурного відродження України : матеріали Всеукраїнської наукової конференції, присвяченої 150-річчю від дня народження Олександра Барвінського / [ред. кол.: М. Алещенко, Л. Ткачук та ін.]. Тернопіль : ТДПУ, 1997. 184 с.
30. Осип Барвінський // Тернопільська обласна бібліотека для молоді. URL: <https://tobm.org.ua/barvinskyj-osyp/>(дата звернення: 14.03.2023).
31. Павлик М., Драгоманів М. «Високий рівень» українства та «нова ера». Львів : [б. в.], 1906.
32. Павлишин О. Державний секретаріат освіти і віросповідань ЗУНР: кадровий склад та діяльність (1918–1919 рр.) / О. Павлишин // Проблеми гуманітарних наук. Серія: Історія. 2014. Вип. 34. С. 45–62.
33. Павлишин О. Організація цивільного управління в Західно-Українській Народній Республіці (листопад 1918 – липень 1919 рр.) / О. Павлишин // Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність. 2005. Вип. 13. С. 132–154.
34. Павлишин С. Пам'яті роду і народу. [Б. м.] : Дзвін, 1993.
35. Петришин С. Брати Барвінські. Ювілейна книга Української гімназії в Тернополі. Тернопіль ; Львів : [б. в.], 1998.
36. Петришин С. Олександр Барвінський. Львів : Академічний Експрес, 1997.
37. Проблеми формування української національної свідомості в Галичині / Історико-філософський факультет польської академії мистецтв і наук. Краків : [б. в.], 1995.

38. Пундій П. Барвінський Олександр Олександрович // Енциклопедія сучасної України. URL: <https://esu.com.ua/article-40501> (дата звернення: 21.03.2023).
39. Руська історична бібліотека : у 24 т. / під ред. О. Барвінського. Львів : Накладом О. Барвінського, 1886–1904.
40. Сварник Г. Барвінський Богдан Олександрович // Енциклопедія сучасної України. URL: <https://tobm.org.ua/barvinskyj-bogdan/> (дата звернення: 19.03.2023).
41. Середяк А. Нариси історії «Просвіти». Львів : [б. в.], 1993.
42. Смірашевська С. Історія шляхетської родини Барвінських // Тернополянка. URL: <https://ternopolyanka.info/uk/eternal/istoriya-shlyahetskoyi-rodyny-barvinskyh> (дата звернення: 13.03.2023).
43. Тишкевич М. Осип Барвінський – у тіні славних братів // Український інтерес. URL: <https://uain.press/blogs/1347144-1347144> (дата звернення: 15.03.2023).
44. Франко І. Нова ера і її плоди / І. Франко // Зібрання творів : у 50 т. К. : Наукова думка, 1985. Т. 46, кн. 2 : Політичні статті. С. 112–135.
45. Ханас В. Він присвятив своє життя народу: до 150-річчя від дня народження О. Барвінського. Тернопіль : Тернопіль вечірній, 1994.
46. Центральний державний історичний архів України у Львові (ЦДІАУЛ). Ф. 363 (Родинний фонд Барвінських). Оп. 1. Спр. 1–120 (Особисті документи, щоденники, листування та рукописи О. Барвінського).
47. Чорновол І. Барвінський – засновник «Діла». Трагічність & культ особи // Фотографії старого Львова. URL: <https://photo-lviv.in.ua/volodymyr-barvinskyj-zasnovnyk-dila-trahichnist-kult-osoby/> (дата звернення: 15.03.2023).
48. Чорновол І. Олександр Барвінський та його «Руська історична бібліотека» / І. Чорновол // Український історик. 2002. № 1/4. С. 182–195.
49. Чорновол І. Польсько-українська угода 1890–1894 рр. / І. Чорновол. Львів : Львівська академія мистецтв, 2000. 424 с.
50. Чорновол І. Польсько-українська угода 1890–1894 рр. Львів : Молода нація, 2004.

51. Чорновол І. та ін. Полікультурне історичне середовище Львова ХІХ–ХХ ст. Ряшів : [б. в.], 2005.
52. Шляхами Золотого Поділля / ред. Р. Миколаєвич та ін. Нью-Йорк ; Париж ; Торонто : Регіональне Об'єднання «Тернопільщина», 1982.
53. Шуттінгер Р. Проблема ідентичності консерватизму. Львів : [б. в.], 1998.
54. Яворська Т. Василь Барвінський: “Композитор без нот” // Дивись. info. 2021. 7 березня. URL: <https://dyvys.info/2021/03/07/vasyl-barvinskyj-kompozytor-bez-not/> (дата звернення: 20.03.2023).
55. Ящук А. Суперечка позитивістів і консерваторів про майбутнє... Warsaw : Знак, 1986.